

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
(π. Ίωάννου Γ. Άλεξίου) 1
- Η ΔΥΣΗ ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΤΕΧΝΗ (Α. Δωρικού) 5
- ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ (Β. Χαραλαμποπούλου) 13
- ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ, ΜΑΚΕΔΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝ
(Δημ. Παπαθανασοπούλου) 18
- ΦΟΡΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ (Γ. Κ. Μαυρικάκη) 21
- ΣΧΟΛΙΑ (Τομέα Τύπου τής Χ.Ε.Ε.) 26
- «ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΠΙ ΓΗΣ» (ποίημα Φιλ. Καπάσογλου) 29
- ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ 30

ΕΤΟΣ 56ον

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1993

ΑΡΙΘ. 537

ΔΡΧ. 100

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «᾽Ακτίνων»

Μὲ τὴν ἔναρξη τῆς νέας χρονιάς, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους, συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ 1993, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν «᾽Ακτίνων» καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπτη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ σὲ τόσο ἀπαιτητικοὺς καιροὺς.

Ἡ ἐτησίᾳ συνδρομὴ διὰ τὸ 1993 εἶναι 1000 δρχ.

*

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1993

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 1000 Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 18

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἐμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

AKTINES

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 56ον

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1993

Άριθ. 537

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

«Δάσκαλοι τῆς Οἰκουμένης» ὀνομάζονται – καὶ δίκαια – οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας μας: Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος...

Ἐπῆρξαν κήρυκες φλογεροὶ ἀπὸ τοὺς ἄμβωνες τῆς Καισάρειας, τῆς Ἀντιόχειας, τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κήρυκες τῆς θείας Ἀλήθειας, κήρυκες τῆς θερμῆς πίστεως, κήρυκες τῆς ἀγάπης. Καὶ συγχρόνως μὲ τὸν λόγο τους καυτηρίαζαν τὸ κακὸ, τὴν ἁμαρτία, τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ παρηγοροῦσαν καὶ τόνωναν τὸν λαὸ σὲ ὧρες δοκιμασίας, θλίψεων, κατατρεγμῶν. Ἦταν στοργικοὶ Πατέρες μὲ τὸν λόγο τους καὶ μὲ τὰ θαυμάσια φιλανθρωπικά τους ἔργα.

Κι ὅταν φτερούγισαν στὰ Οὐράνια, ἄφηκαν, πολύτιμη κληρονομιά, τὰ συγγραμμάτά τους. Μέσα σὲ παπύρους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, κλεισθήκαν τὰ ποικίλα τους ἔργα: ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, μέχρι τὰ φιλοσοφικὰ καὶ δογματικὰ ἔργα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, μέχρι τὶς ὑπεροχες ἐρμηνευτικῆς, δογματικῆς, ἀπολογητικῆς, ἠθικῆς, οἰκοδομητικῆς ὁμιλίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μᾶς χάρι-

σε καὶ τὰ θαυμάσια ποιήματά του. Καὶ ἂς μνημονεύσουμε ἀκόμα, ὅτι καὶ οἱ Τρεῖς ἄφηκαν ἀπὸ μία θεία Λειτουργία.

Πρόθεση μας δὲν εἶναι νὰ τονίσουμε ἐδῶ τὴν ἀξία τῶν ἔργων τους, γιὰ τὰ ὁποῖα μίλησαν τόσοι λόγιοι καὶ μεγάλοι συγγραφεῖς, καὶ τὰ θαυμάζουν καὶ σήμερα ὅλοι οἱ μελετητές τους. Χαρακτηρίζονται ἀπὸ μιά «πλούσια ἐλληνικότητα, χρυσομένη ἀπὸ μιά ἀνατολικὴ ἀπόχρωση» κατὰ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ Κ. Τσάτσο. Καὶ κατὰ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ, ἐπίσης, Μιχαὴλ Στασινόπουλο, γιὰ νὰ περιορισθοῦμε μόνο σ' αὐτούς, «εἶχαν ἀπορροφήσει βαθύτατα τὴν ἐλληνικὴ παιδεία, εἶχαν αἰσθανθεῖ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, καὶ τὴν χρησιμοποιοῦν ἄρμονικὰ καὶ μὲ αἴσθημα συμμετρίας. Στέκονται στὴν κορυφὴ τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς τους, ἔχουν ὑπερβάλει ὅλους τοὺς συγχρόνους τους «ἐθνικούς» σοφιστὰς καὶ ρήτορες. Προσθέτοντας σ' αὐτὸ καὶ τὸ νέο στοιχεῖο τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ἐλεύθερου «ἥθους», ἐδημιούργησαν νέο εἶδος λόγου, μὲ ἀνθρωπιστικὴ οὐσία, πὺ καλύπτει μιὰν ὁλόκληρη ἐποχὴ μεγάλης σημασίας γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία».

Τὸ μεγάλο συγγραφικὸ ἔργο τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καταύγασε καὶ καταυγάζει τὴν πορεία τοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ τὸ φῶς τους λάμπρυναν τὴν Ἀνατολὴ καὶ δὲν ἄφησαν στὴ σκιά καὶ τὴ Δύση, κατὰ τὴν πολυκύμαντὴ ἐποχὴ τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες ἔβαλαν τοὺς «ἀκρογωνιαίους λίθους» τοῦ βυζαντινοῦ θαύματος καὶ προσδιόρισαν ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματά του τὴν ἔθνικὴ του ἑλληνικὴ ταυτότητα...

Στοὺς αἰῶνες τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, τὰ συγγράμματα τῶν Τριῶν Μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας μας Πατέρων, κυκλοφοροῦσαν εὐρύτατα. Ἦταν διδακτικὰ βιβλία στὶς μεγάλες σχολὲς τοῦ Βυζαντίου καὶ ἔφθαναν στὰ χέρια τῶν Ἡγεμόνων καὶ τοῦ λαοῦ... Ἀγαποῦσαν πολὺ οἱ Βυζαντινοὶ τὰ ἔργα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, τὰ ὁποῖα οἱ θαυμάσιοι ἀντιγραφεῖς καὶ οἱ διακοσμητὲς τῶν χειρογράφων, ἀντέγραφαν μὲ ἐπιμέλεια καὶ «διακομοῦσαν» ὑπέροχα...

Ἐπάρχουν πολλὰ τέτοια χειρόγραφα καὶ πολλοὶ ἀπυροὶ σκορπισμένοι στὰ μεγάλα μουσεῖα τοῦ κόσμου καὶ στὶς διάσημες βιβλιοθηκὲς Μοναστηριῶν, ποὺ μελετοῦν οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες. Καὶ μυριάδες ἐπισκέπτες θαυμάζουν τὰ ὑπέροχα αὐτὰ ἔργα... ὑπέροχα καὶ στὴν καλλιτεχνικὴ τους ἐμφάνιση μὲ τὶς ὑπέροχες μινιατοῦρες τους καὶ τὶς ποικίλες διακοσμήσεις τους.

★ ★ ★

Κι ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπέκυψε στὸν Πορθητὴ, καὶ ἀκολούθησαν τὰ τετρακόσια χρόνια τῆς δουλείας, κι ἀνέλαβε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τὸν «ἐθναρχικὸ» της ρόλο, βαρυσήμαντὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν ἔργων τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.

Γνωστὸ εἶναι ὅτι τὸ «δουλο» Γένος ἀπὸ τὶς πρῶτες δεκαετίες τῆς σκλαβιάς

του ἀναζητοῦσε τὴν Ἀγία Γραφή, καὶ ἐκκλησιαστικὰ καὶ θρησκευτικὰ βιβλία. Καὶ ἄρχισε ἀπὸ τὶς πρῶτες δεκαετίες τῆς Τουρκοκρατίας καὶ κορυφώθηκε στὰ τέλη τῆς σκλαβιάς, ἡ δημιουργία τυπογραφείων, ἡ ἔκδοση καὶ ἡ ἐπανέκδοση τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ἔργων τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς γραμματείας, καὶ συγχρόνως ἡ συγγραφὴ, ἐκτύπωση καὶ διάδοση ἑκατοντάδων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν βιβλίων, ποὺ γράφηκαν στοὺς αἰῶνες τῆς σκλαβιάς. Τὸ χριστιανικὸ βιβλίο στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν τὸ πιὸ πολυάριθμο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη βιβλίων, ποὺ τότε κυκλοφοροῦσαν, ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τὰ διδακτικὰ βιβλία, ἀλφαβητάρια, γραμματικὴ, συντακτικὸ, ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, μαθηματικά, φυσικὴ, γεωγραφία, ἀστρονομία καὶ ἄλλα...

Ξαναγυρίζοντας στὶς πνευματικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἐκδόσεις, θὰ συγκεντρώσουμε τὸ ἐνδιαφέρον μας στὶς ἐκδόσεις ἔργων τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στοὺς αἰῶνες τῆς δουλείας.

★ ★ ★

Οἱ πρῶτες ἐκδόσεις ἔργων τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν δὲν ἔγιναν ἀπὸ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα. Ἔγιναν ἀπὸ τὰ πρῶτα «ὑποτυπώδη καὶ χρονοβόρα» τυπογραφικὰ ἐργαστήρια ποὺ ἐμφανίσθηκαν σὲ δυτικὲς χῶρες στὸ λυκαυγὲς τῆς Τυπογραφίας, ποὺ ἀνακάλυψε ὁ Γουτεμβέργιος. Μιὰ ἱστορικὴ μαρτυρία λέει ὅτι ἀπὸ τὰ 1450 ὠς τὰ 1500, εἴκοσι φορὲς ἐπανεκδόθηκε στὴ Δύση ὁ περίφημος λόγος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων».

Ἀργότερα, καὶ συγκεκριμένα στὰ 1453, τυπώθηκαν ἀπὸ ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο δυὸ ὁμιλίες τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ ἐπομένου αἰῶνα, στὰ 1612, τυπώθηκε στὸ

Ετον τῆς Ἀγγλίας ἓνα μεγαλύτερο ἔργο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀπὸ τότε ὡς τὸ τέλος τῆς Τουρκοκρατίας ἀκολούθησαν καὶ ἄλλες ἐκδόσεις ἔργων τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, τῆς Λειψίας, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλων πόλεων, ὅπου λειτουργοῦσαν ἐκδοτικὰ κέντρα.

Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὰ ἔργα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Ἔργα τους ἐπανεκδίδονταν καὶ κυκλοφοροῦσαν στὴν τουρκοκρατούμενη χώρα. Καὶ διαβάζονταν ἀπὸ τοὺς κάπως ἐκπαιδευμένους... Πολλοί, ἴσως, τὰ διάβαζαν καὶ μὲ κάποια δυσκολία. Ὡστόσο ἐπέμεναν στὴ μελέτη τους, γιατί τὰ ἔργα τους ἦταν «κρουνοὶ θείας σοφίας», πηγὲς ἀκένωτης δυνάμεως.

Δὲν ὑπῆρξαν ὁμως μόνο ἐκδόσεις ἔργων τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στοὺς αἰῶνες τῆς σκλαβιάς. Ἔχουμε καὶ μεταφράσεις. Ἔργα, καὶ μάλιστα λόγοι τῶν Μεγάλων αὐτῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας, μεταφράσθηκαν στὴ γλῶσσα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, γιὰ νὰ γίνονται πιδ κατανοητὰ τὰ νοήματά τους ἀπὸ τοὺς σπουδαστὲς καὶ τὸ λαό.

Ἀναφέρουμε λίγες ἀπὸ τίς μεταφράσεις αὐτές.

Στὰ 1779 ἐκδίδεται στὴ Βενετία τὸ ἔργο τοῦ Καισαρίου Δαπόντε ποὺ φέρνει τὸν τίτλο: «**Μαργαρίται τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἦτοι λόγοι παραινετικοὶ τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν καὶ Οἰκουμενικῶν μεγάλων διδασκάλων. Μεταφρασθέντες εἰς ἀπλοῦν εἰς ὠφέλειαν κοινὴν παρὰ Κωνσταντίνου Δαπόντε τοῦ μετονομασθέντος Καισαρίου...**

Μὲ τὴν λέξη «*Μαργαρίται*» ὁ Κ. Δαπόντε θέλει νὰ τονίσει ὅτι πῆρε ἐκλεκτὰ κομμάτια ἀπὸ τοὺς λόγους τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ποὺ μετάφρασε στὴν

ἀπλὴ γλῶσσα «*πρὸς ὠφέλειαν κοινὴν*». Τὴν τελευταία αὐτὴ φράση τὴ συναντᾶμε πολὺ συχνὰ σὲ ἔργα καὶ μεταφράσεις τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Καὶ περιέχει τὸ βαθύτερο νόημα κάθε χριστιανικῆς ἐκδοτικῆς προσπάθειας. Ἔνας ἦταν ὁ σκοπὸς τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ τῶν μεταφραστῶν: νὰ τονώσουν τὸν λαὸ μὲ τὸν γραπτὸ πατερικὸ λόγο, νὰ ἐνισχύσουν τοὺς «*σκλάβους*» γιὰ νὰ κρατήσουν ἄσβεστο τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδας...

Ἔχουμε ἀκόμα καὶ μεταφράσεις μεμονωμένων βιβλίων ἢ λόγων τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἀπὸ τοὺς τρεῖς μεγάλους Πατέρες. Ἔτσι ἀναφέρουμε:

Τὴν μετάφραση τοῦ Ἐθνομάρτυρα Γρηγορίου τοῦ Ε΄ λόγων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἶναι: «**Ἡ ἐξήγησις εἰς τὴν ἐξαήμερον ἔνδεκα ὁμιλιῶν τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Μεταφρασθεῖσαι εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ε΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ τῆς Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας, Κωνσταντινουπόλις, 1807**». Πρόκειται γιὰ ἔνδεκα ὁμιλίαις τοῦ Μ. Βασιλείου, ποὺ ἀναφέρονται στὴν «*ἐξαήμερο*». Γνωστὸ εἶναι ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος εἶχε ἀσχοληθεῖ πολὺ μὲ τὴν κοσμογονία, ὅπως τὴν περιγράφει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη...

Μετάφρασε ἀκόμα ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄ καὶ τίς «*Ἠθικὲς Ὅμιλιες*» τοῦ Μ. Βασιλείου. Καὶ στὰ 1783 μετέφρασε τοὺς «*Περὶ Ἱερωσύνης λόγους*» τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Αὐτὴ ἡ ἐργασία τοῦ Ἐθνομάρτυρα Πατριάρχου, ἦταν μιὰ πολύτιμη προσφορά στό «*δοῦλο γένος*». Προσφορά, γιατί βοήθησε πρωτίστως στὸ φρονιματισμὸ τοῦ κλήρου καὶ συγχρόνως στὴν κατανόηση ἐκ μέρους τῶν λαϊκῶν τοῦ ὑψηλοῦ λειτουργήματος τῆς Ἱερωσύνης.

Μεγάλη ἀξία καὶ σημασία γιὰ τοὺς «*σκλάβους*» προγόνους μας εἶχε καὶ μιὰ

ἄλλη ἔκδοση τοῦ Ἐθνομάρτυρα Γρηγορίου τοῦ Ε΄. Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο: «Ἐξήγησις τῶν κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν Ἀναγνώσμάτων, ἐκ τῶν Ἱερῶν Πράξεων καὶ θεοπνεύστων Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, μεταφρασθέντα εἰς τὴν ἀπλὴν ὑπὸ Γρηγορίου Ε΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ τῆς Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας, Κωνσταντινούπολις 1807». Στὸ βιβλίο αὐτὸ τυπώθηκαν σὲ μετάφραση οἱ ἀντίστοιχες ὁμιλίαι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, «ἴστε κάθε ἀκροατὴς νὰ καταλάβῃ καλῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀναγνώσματος καὶ μάλιστα οἱ ἀγύμναστοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης.

Ἄς σημειώσουμε ἀκόμα ὅτι, περὶ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο, ἔχουμε καὶ ἄλλες μεταφράσεις. Λόγους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου μετέφρασε ὁ Παρθένιος ὁ Πελοποννήσιος. Ἐνα τοῦ λόγου μετέφρασε καὶ ὁ Γρηγόριος Κονταρῆς. Αὐτοὺς τοὺς λόγους ἐξέδωσε μὲ ἐπιμέλειά του ὁ μοναχὸς Παχώμιος κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «*Μαργαρίται*» στὰ 1764.

Τέλος στὰ 1807 μεταφράσθηκαν καὶ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Ἀργυροκαστρίτη λόγοι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου στὰ «*κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἀναγνώσματα τοῦ Εὐαγγελίου*».

Μεγάλῃ ἐπίσης προσφορὰ ἦταν καὶ οἱ ἑπανεκδόσεις τῶν θείων Λειτουργιῶν

τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἀπὸ τὸ μεγάλο ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τοῦ Γλυκῆ στὴ Βενετία ἔχουμε ἑπανεκδόσεις τῶν θείων Λειτουργιῶν. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα τυπογραφεῖα ἐκδόθηκαν οἱ θείαις Λειτουργίαι. Κι ἦταν πολὺτιμα βοηθήματα γιὰ τοὺς κληρικούς. Ἄλλοι εὐκολότερα καὶ ἄλλοι μὲ δυσκολία ψέλλισαν τὰ ἱερά λειτουργικὰ κείμενα ἀπὸ τίς «*Φυλλάδες*», ὅπως λέγονταν τότε καὶ λέγονται καὶ σήμερα τὰ «*ΙΕΡΑΤΙΚΑ*», ποὺ περιέχουν τίς θείαις Λειτουργίαις.

★ ★ ★

Μὲ ὅσα ἀναφέρθηκαν δὲν ἐξαντλήσαμε τὸ θέμα τῶν ἐκδόσεων καὶ τῶν μεταφράσεων ἔργων τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἐκδόσεις ἔργων τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, καὶ μικρὲς καὶ μεγάλες συλλογὲς ἀπὸ κείμενα ἐπιλεγμένα τῶν τριῶν Πατέρων. Κι ἄλλες ἀπὸ αὐτὲς τίς ἐκδόσεις προορίζονται γιὰ τοὺς ὄριμους κι ἄλλες γιὰ τοὺς μαθητὲς καὶ σπουδαστὲς. Ἐτσι ἡ παρουσία τοῦ λόγου τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἦταν βαρυσήμαντη στοὺς αἰῶνες τῆς σκλαβιάς — θέμα ποῦ, ἴσως, μᾶς ἀπασχολήσει σὲ ἄλλη εὐκαιρία.

π. ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

Η ΔΥΣΗ ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΤΕΧΝΗ

Ἀνάμεσα στὰ σημαντικότερα γεγονότα στὴν Ἱστορία τῆς Χριστιανοσύνης στὸν αἰῶνα μας συγκαταλέγονται, ὅπως ἔχει εὐστοχα ἐπισημανθεῖ, ἡ ἐπίδραση τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης καὶ πνευματικότητας καὶ τῶν δογματικῶν ρευμάτων τῆς Ὁρθοδοξίας στὴ Δυτικὴ παράδοση καὶ ἡ γεμάτη μεγαλεῖο μαρτυρία πολλῶν Ὁρθοδόξων, ποὺ ὑπέστησαν τοὺς διωγμοὺς καὶ τὸ μαρτύριο ἀπὸ τὰ ὄργανα ἑνὸς ἀπάνθρωπου ὀλοκληρωτισμοῦ.

Ἡ ἀναθεώρηση ἐσφαλμένων ἀποψεων γιὰ τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τοὺς Ἱστορικούς, ἡ ζωντανὴ παρουσία τῆς Ὁρθοδοξίας στὴ Δύση χάρις στὴν Ἑλληνικὴ μετανάστευση καὶ τὴ Ρωσικὴ διασπορά, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Βυζαντινὴ Τέχνη καὶ ἰδιαίτερα τὶς εἰκόνες, ἡ ἀνθησι τοῦ μοναχισμοῦ, ἰδιαίτερα τοῦ Ἀθωνικοῦ, οἱ ὁμολογίες ἑτεροδόξων γιὰ τὸ ρόλο ποὺ καλεῖται νὰ παίξει ἡ Ὁρθοδοξία στὸ σύγχρονο κόσμο, ἡ ἀναγνώριση τοῦ θεολογικοῦ καὶ πνευματικοῦ πλούτου τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης ἀπὸ πολλοὺς Καθολικοὺς καὶ Διαμαρτυρομένους, οἱ σχετικὲς ἐκδόσεις, τὰ ἄρθρα, οἱ διακηρύξεις ἀπὸ ἐπίσημα βήματα^{1,2}, εἶναι ἐλπιδοφόρα σημάδια καὶ φέρνουν ἐνθαρρυντικὰ καὶ αἰσιόδοξα μηνύματα, ποὺ μᾶς ἐνισχύουν στοὺς δύσκολους τούτους καιροὺς.

★ ★ ★

Οἱ ἐπιδράσεις τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης στὴ Δυτικὴ ἐμφανίστηκαν τὰ τελευταῖα ἰδίως χρόνια ὄλο καὶ πυκνότερα καὶ στὴν Τέχνη. Στὴ μουσικὴ εἰδικότερα παρουσιάστηκαν στὶς ἐμπνεύσεις καὶ τὶς ἀναζητήσεις τῶν μουσουργῶν, τὶς προτιμήσεις τῶν ὀργανωτῶν συναυλιῶν καὶ τῶν ἐπικεφαλῆς ὀρχηστρῶν, ὀργανικῶν συνόλων καὶ χορωδιῶν καὶ στὶς ἐπιλογὲς μερικῶν σοβάρων δισκογραφικῶν ἐταιρειῶν.

Καὶ ἐνῶ στὸ ἀπώτερο παρελθὸν ἦταν πιὸ ἐκδηλῆ ἡ ἐπίδραση τῆς Δυτικῆς Τέχνης καὶ τῶν Δυτικῶν τρόπων καὶ τεχνικῶν (πολυφωνία, ἄρμονία, ἀντίστιξη κ.λ.π.) στὰ ἔργα Ὁρθοδόξων συνθετῶν, ἡ τάση αὐτὴ μᾶλλον ὑποχωρεῖ καὶ ἐξασθενεῖ, ἐνῶ ὄλο καὶ πυκνότερα ἐμφανίζονται ἔργα Δυτικῶν ἢ ἑτεροδόξων συνθετῶν, ποὺ ἀντλοῦν τὶς ἐμπνεύσεις τους ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη λειτουργικὴ καὶ ἀσκητικὴ παράδοση, τὴ Βυζαντινὴ μουσικὴ, τὰ λειτουργικά, ἀσκητικὰ καὶ λοιπὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας μας.

Οἱ Δυτικοὶ φαίνεται νὰ πῆραν περισσότερο ἀπὸ ἀκούσματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς, τὴν παλαιὰ Βυζαντινὴ μουσικὴ παράδοση ἢ ἀπὸ Ρώσους συνθέτες τῆς διασποράς καὶ λιγότερα ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ μουσικὴ νεοελλήνων συνθετῶν, ποὺ μολονότι πολλές φορὲς ἀξιόλογη, δὲν εἶχε πολλὰς ἐκαιρίες γιὰ τοὺς γνωστοὺς λόγους, νὰ γίνῃ εὐρύτερα γνωστὴ στὴ Δύση. Ἡ

συμβολή λοιπόν τῶν νεοελλήνων συνθετῶν στὴ γνωριμία τῆς Δύσης μὲ τὴν Ὁρθόδοξη Τέχνη φαίνεται νὰ εἶναι μᾶλλον περιορισμένη, ἂν καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια, ὄλο καὶ συχνότερα ἀκούγονται καὶ ἐκτιμῶνται γιὰ τὴν ἀξία τους ἔργα νεοελλήνων συνθετῶν στὴ Δύση, Ἑλληνες συνθέτες διδάσκουν μουσικὴ σὲ Δυτικὰ Πανεπιστήμια (Θεόδωρος Ἀντωνίου, Ντίνος Κωνσταντινίδης κ.λ.π.), τὸ δὲ ἔργο τοῦ Γιάννη Χρήστου (1926 - 1970) «*Πύρινες Φλόγες*» γιὰ παράδειγμα, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν Πεντηκοστή, ἔτυχε ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων ἀπὸ σοβαροῦς μουσικολόγους καὶ κριτικούς.

Γι' αὐτὸ σ' αὐτὸ τὸ ἄρθρο δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ ἀξιολογες συνθέσεις Ἑλλήνων συνθετῶν, ποὺ ἄντλησαν ἐμπνεύσεις ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη μουσικὴ μας παράδοση καὶ ἔδωσαν ἔργα ἐπηρεασμένα σὲ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ ἀπὸ τὸ Ὁρθόδοξο βίωμα. Τέτοια ἔργα ἔγραψαν οἱ παλαιότεροι: Μάριος Βάρβογλης, Ἀντίοχος Εὐαγγελάτος, Γεώργιος Καζάσογλου, Μανώλης Καλομοίρης, Ναπολέων Λαμπελέτ, Σόλων Μιχαηλίδης, Ἀνδρέας Νεζερίτης, Αἰμίλιος Ριάδης, Πέτρος Πετριδης, Γεώργιος Πονηρίδης, Σπύρος Σαμάρας, Γεώργιος Σκλάβος καὶ οἱ νεώτεροι Μιχάλης Ἀδάμης, Θεόδωρος Ἀντωνίου, Νίκος Ἀστρινίδης, Σωκράτης Βενάρδος, Τάκης Γεωργίου, Μίκης Θεοδωράκης, Δημήτρης Μηνακάκης, Ἰωσήφ Μπενάκης, Ἐλένη Οἰκονομοπούλου, Δημήτρης Παπαποστόλου, Σταμάτης Σπανουδάκης, Χαρίλαος Ταλιαδῶρος, Χριστόδουλος Χάλαρης καὶ ἄλλοι¹.

Στὴ σύντομη αὐτὴ ἀναφορὰ σὲ ἔργα ἐμπνευσμένα ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐνδεικτικὰ μὲ μερικοὺς συνθέτες τῆς Ρωσικῆς διασπορᾶς καὶ μερικοὺς Οὐκρανοὺς ποὺ συνετέλεσαν, νομίζω, ὡς ἓνα βαθμὸ μὲ τὶς συνθέσεις τους στὴ συνάντηση τῆς Δύσης μὲ τὴν Ὁρθόδο-

ξη Τέχνη καὶ μὲ μερικοὺς Δυτικοὺς συνθέτες, ποὺ ἔγραψαν ἔργα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴ δική μας πολιτιστικὴ παράδοση.

Πρόδρομοι ὁμοῦ αὐτῶν ἦταν ὡς ἔνα βαθμὸ παλαιότεροι συνθέτες ὅπως ὁ Nikolai Andreyevich Rimsky Korsakoff (1844 - 1908), ὁ Peter Ilyitch Tchaikovsky (1840 - 1893), ὁ Alexander Andreyevich Archangelsky (1846 - 1925) καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι, ἂν καὶ βαθύτατα ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Τέχνη, διατηροῦν λίγο ὡς πολὺ στοιχεῖα τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης καὶ τῆς Ρωσικῆς Λαϊκῆς Τέχνης.

Ἀνάμεσα στὰ ἔργα τοῦ πρώτου ξεχωρίζει ἡ εἰσαγωγή «*Μεγάλου Ρωσικοῦ Πάσχα*» σφ. 36 (1888). Ἀνάλυση τοῦ ἔργου κάνει ὁ συνθέτης στὸ αὐτοβιογραφικὸ του ἔργο «*Ἡ μουσικὴ μου ζωὴ*». Τὸ ἔργο στηρίζεται στὸ δέκατο ἕκτο κεφάλαιο τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ Μᾶρκον, ποὺ ἀναφέρεται στὴν Ἀνάσταση τοῦ Σωτῆρος: «*Διαγενόμενου τοῦ Σαββάτου...*», σὲ στίχους ἀπὸ τὸν ψαλμὸ 67(68): «*Ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ...*», ποὺ ἀκοῦμε στὴν Ἀκολουθία τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐπὶ πλέον σὲ φράσεις δικῆς του ἐπινοήσεως γιὰ τὸ πλατάγισμα τῶν πτερύγων τῶν Σεραφεῖμ καὶ τὶς ψαλμωδίες τῶν ἱερέων «*μέσα σὲ σύννεφα θυμιάματος, στὸ φῶς ἀναρίθμητων κεριῶν καὶ τῆ θριαμβευτικῆς κωδωνοκρουσίας*». Ὁ συνθέτης συνδυάζει ἀναφορὲς στὴν Εὐαγγελικὴ διήγηση, στὸ Ψαλτήρι καὶ στὴν εἰκόνα τῆς Πασχαλινῆς Ἀκολουθίας στοὺς Ὁρθοδόξους Ρωσικοὺς ναοὺς.

Ἄξιο μνείας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ λιγότερο γνωστὰ ἔργα τοῦ Tchaikovsky, ἡ «*Θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*» (1878) γιὰ μικτὴ χορωδία a cappella. Ὅπως ἔχει τονισθεῖ, ἐνῶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ συνθέτη μεταδίδουν μὴ μελαγχολία, αὐτὴ του ἡ σύνθεση δίνει ἐλπίδα καὶ αἰσιοδοξία.

Με ὄδηγὸ τὸ φῶς τῆς Πίστης ἡ μουσική τοῦ συνθέτη γίνεται ἐδῶ μιὰ θερμὴ καὶ εὐλικρινὴ προσευχὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ συνηγμένου στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη.

Ἐναφέρουμε ἀκόμη τὸν «Ἐσπερινός» τοῦ συνθέτη γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε τὸ 1882: «Ἔχω διατηρήσει ἀνέπαφους μερικὸς ἀπὸ τοὺς γνήσιους ἐκκλησιαστικὸς ὕμνους, σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἔκρινα σκόπιμο νὰ παρεκκλίνω λίγο, σὲ κάποιες ἄλλες παρέκκλινα ἄρκετὰ ἀκολουθώντας τὸ δικό μου μουσικὸ ἐνστικτο». Ἐνάλογη τακτικὴ ἀκολούθησαν καὶ ἄρκετοὶ νεοἑλληνες συνθέτες, ποὺ συνέθεσαν θρησκευτικῆς ἐμπνεύσεως μουσικὴ.

Οἱ συνθέσεις τοῦ Archangelsky, ποὺ χρησιμοποιοῦνται καὶ σήμερα στοὺς Ρωσικοὺς ναοὺς, πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνομαστε ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες. (Οἱ δυτικὲς ἐπιδράσεις στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῆς Ρωσίας ἀρχισαν νὰ ἐμφανίζονται μᾶλλον ἀπὸ τὸν 18ον αἰῶνα). Ὁ συνθέτης ἔχει ἐντούτοις σπουδαία θέση στὴν Ἱστορία τῆς Ρωσικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὡς ἀπαράμιλλος διευθυντὴς χορωδιῶν καὶ διακεκριμένος δημιουργός. Ἄξιο ἰδιαιτέρως μνείας εἶναι τὸ ἔργο του: «Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου».

★ ★ ★

Ἡ Ρωσικὴ θρησκευτικὴ μουσικὴ στὸν αἰῶνα μας γράφηκε ἀπὸ τοὺς προεπαναστατικὸς συνθέτες καὶ τοὺς Ρώσους τῆς διασπορᾶς, ἐνῶ οἱ νεώτεροι συνθέτες καὶ ὅσοι παλαιότεροι παρέμειναν στὴν τότε Σοβιετικὴ Ἐνωση, ἦταν δέσμιοι τοῦ δόγματος τοῦ «σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ» καὶ ἀντιμετώπιζαν ἐπὶ πλέον τὴν ἐχθρότητα τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ καθεστώτος πρὸς τὴ θρησκεία.

Ὅπως οἱ σημαντικοὶ ἐκεῖνοι θεο-

λόγοι καὶ φιλόσοφοι τῆς Ρωσικῆς διασπορᾶς συνετέλεσαν στὴ γνωριμία τῆς Δύσεως μετὰ τὴν Ὁρθόδοξο Θεολογία καὶ πνευματικότητα καὶ ὡς ἓνα σημεῖο καὶ μετὰ τὶς Βυζαντινὲς εἰκόνες, ἔτσι καὶ οἱ συνθέτες τῆς διασπορᾶς συνετέλεσαν ὡς ἓνα βαθμὸ στὴ γνωριμία τῆς Δύσεως μετὰ τὴ Ρωσικὴ μουσικὴ, ποὺ πηγάζει ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὸν πλοῦτο τοῦ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ τῆς Βυζαντινῆς ψαλμωδίας.

Δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε ἐδῶ στὸ μεγάλο συνθέτη τοῦ αἰῶνα μας, τὸν Igor Stravinsky (1882 – 1971) γιὰ τὸ ἔργο του ("Pater Noster" (1926), «Συμφωνία τῶν Ψαλμῶν» (1930), "Credo" (1932), "Ave Maria" (1934), «Βαβέλ» (1944), «Λειτουργία» (1944, 1947 – 48), «Καντάτα» (1952), «Θρῆνοι (1958), "Epitaph Double Canon" (1959), «Τρία θρησκευτικὰ ἄσματα τοῦ di Venosa" (1959), «Ἐνα κήρυγμα, μιὰ ἀφήγηση καὶ μιὰ προσευχὴ» (1961), "Anthem" σὲ στίχους τοῦ T.S. Eliot (1962), «Κατακλυσμὸς» (1962), «Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαάκ» (1962), "Introitus" εἰς μνήμην τοῦ θανόντος τὸ 1965 T. S. Eliot, "Requiem Canticles" (1966) κ.λ.π.), ἔχει τέτοια ἔκταση καὶ βάθος, ὥστε θὰ ἄξιζε νὰ ἀσχοληθεῖ κανεὶς μ' αὐτὸ σὲ ἰδιαιτέρο ἄρθρο. Δὲν μποροῦμε ὁμως νὰ μὴ θυμηθοῦμε τὸν ἄξιο ἑγγονὸ μιᾶς εὐσεβοῦς γαγιᾶς, μιᾶς νέας Λωίδας, τὸν Serguéi Rachmaninov (1873 - 1943).

Τρία στοιχεῖα ἔθρεψαν τὸ πάθος γιὰ μουσικὴ τοῦ Rachmaninov. Τὸ λαϊκὸ τραγούδι, οἱ ψαλμωδίες τῆς Ὁρθόδοξης ἐκκλησίας καὶ τὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον. Ἡ γαγιὰ τοῦ συνθέτη τὸν ὀδηγοῦσε συχνὰ ἀπὸ μικρὸ παιδί στὴ θεία λειτουργία, στὶς ἱερὲς ἀκολουθίες καὶ τοὺς ἔσπερινους. Ἀπὸ κεῖ προήλθε ὁ «Ἐσπερινός», op. 37 (1915), γιὰ μικτὴ χορωδία a cappella, τὸ ἀσυνήθιστος ὁμορφιάς ἀπαράμιλλο ἀριστούργημα τοῦ Rachmaninov⁴. Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ συνθέ-

της τῆς Ραψωδίας σ' ἓνα θέμα τοῦ Paganini, πού χάρισε στή μουσική σελίδες γεμάτες αὐθορμητισμὸ καὶ φρεσκάδα, χρησιμοποιοῦν τὴν πιὸ γνήσια, τὴν πιὸ παλιὰ μουσική τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, παρ' ὅλο πὸς τὴν ντύνει μὲ ὠραῖα πολυφωνικὰ στολιδία.

Τὸ ἔργο παίχθηκε πρόσφατα (14 - 9 - 1992) στὰ πλαίσια τοῦ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν στὸ Ὡδεῖο Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἀπὸ τὴν Κρατικὴ Ἀκαδημαϊκὴ Χορωδία «Γκλίλκα» τῆς Ἁγίας Πετρούπολης ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Vladislav Chernushenko. Ὅπως ἀναγράφεται στὸ πρόγραμμα τοῦ Φεστιβάλ, τὰ σχόλια τοῦ τύπου γιὰ τὸν Ἑσπερινό, τὸ 1915, δὲ λάθησαν ὅταν σημειῶναν τὴ «γνήσια ρωσικὴ λαϊκὴ πολυφωνία, τὸ εὐρὺ χορωδιακὸ φάσμα, τὸ δυναμικὸ πολλαπλασιασμὸ τῶν ὁμάδων, τὶς βαθιεῖς ἀντιθετικὲς ὀκτάβες τῶν μπάσων, τὴν ἐκφραστικὴν χρῆση τῆς χροιάς τῶν φωνῶν».

Μαθητὴς ὁ συνθέτης τοῦ Serguèi Taneyev καὶ τοῦ Anton Arensky καὶ ἐξαίρετος πιανίστας ἀναδεικνύεται μὲ τὴν καθαρὴν του ἔμπνευση, τὴν τέλεια γνῶση τῆς Δυτικῆς μουσικῆς καὶ τοῦ Ρωσικοῦ φολκλόρ καὶ τὸν λυρισμὸ του ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους Ρώσους συνθέτες τοῦ αἰῶνα μας.

Τὸ 1918 φεύγει ἀπ' τὴ Ρωσία πὸς τόσο ἀγάπησε. «Θά 'θελα νὰ μπορούσα νὰ φιλήσω γονατιστὸς τὴ γῆ τῆς Ρωσίας, μοῦ εἶναι πιὸ ἀγαπητὴ ἀπ' ὅ,τιδήποτε» ἔλεγε στὴν ἐξορία του. Ὅπως τότε ἄλλοι Ρώσοι τῆς διασπορᾶς ἔμεινε κατ' ἀρχὰς στὴ Γαλλία, μετὰ στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ὅπου πέθανε τὸ 1943.

Τὸν ἴδιο χρόνον μὲ τὸν Rachmaninov γεννήθηκε ὁ Nikolai Tcherernin (1873 - 1945), μαθητὴς τοῦ Rimsky - Korsakoff καὶ δάσκαλος τοῦ Prokofiev. Ἡ μουσικὴ του ἔχει εὐγένεια, κομψότητα καὶ φινέτσα. Λέει πρωτότυπα πράγματα μὲ τὴν παλιὰ γλώσσα. Ὁ Tcherernin ἔζη-

σε καὶ πέθανε στὴ Γαλλία. Τὸ ἀριστούργημά του εἶναι ἡ καντάτα - ὄρατόριο «Τὸ Πάθος τῆς Παρθένου» (1935), ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ παράδοση καὶ μεσαιωνικὰ Ρωσικὰ θέματα.

Ὁ Alexander Gretchaninov (1864 - 1956), μαθητὴς καὶ αὐτὸς τοῦ Rimsky - Korsakoff, καὶ τῶν Alexander Glazunov καὶ N. Tcherernin εἶναι ὁ συνεχιστὴς τῶν τάσεων τῶν Πέντε (Borodin, Rimsky - Korsakoff, Mussorgsky, Balakirev καὶ Cui). Τὸ ἔργο του ἔχει τρυφερότητα, μελωδικότητα καὶ ἐμπνεύσεις φολκλορικές. Ἀπὸ τὸ 1939 κατοικοῦσε στὴ Νέα Ὑόρκη. Ὁ Gretchaninov ἔδωσε τρεῖς Ὁρθόδοξες λειτουργίες καὶ πολλὰ χορωδιακὰ ἔργα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη λατρεία καὶ δύο λειτουργίες γιὰ τοὺς καθολικοὺς.

Ὁ Vladimir Rebikoff (1866 - 1920), ἔγραψε ἀξιωματικὴν λειτουργία. Ὁ Serguèi Taneyev (1856 - 1915), μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Tchaikovsky, πὸς τὸν διαδέχθηκε στὸ Ὡδεῖο τῆς Μόσχας, δάσκαλος τοῦ Scriabin καὶ τοῦ Rachmaninov καὶ φωτισμένος παιδαγωγός, ἔδωσε ἀξιόλογο ἔργο πὸς ἄδικα παραγνωρίστηκε ἀπὸ τὴ Δύση στὸ παρελθόν. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἐν τούτοις παίξεται συχνότερα. Ἡ καντάτα του «Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός» op. 1 (1883 - 1884) εἶναι ἔργο σημαντικό. Παίχθηκε πρόσφατα γιὰ πρώτη φορὰ στὴ χώρα μας στὰ πλαίσια τοῦ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν στὸ Ἡρώδειο ἀπὸ τὴν Ἀκαδημαϊκὴ Μεγάλὴ Ὀρχήστρα τῆς Ραδιοφωνίας τῆς Μόσχας μὲ διεθυντὴ τὸν Vladimir Fedoseyev καὶ συμμετοχὴ τῆς Κρατικῆς Ἀκαδημαϊκῆς Χορωδίας «Γκλίλκα» τῆς Ἁγίας Πετρούπολης στὶς 12 - 9 - 1992.

Τὸ ἔργο βασιζέται σὲ κείμενον τοῦ συγγραφέα Alexei Tolstoy: «...» Ἄν καὶ κοιμᾶμαι τὸν αἰῶνιον ὕπνον, ἡ ἀγάπη μου δὲν ἔχει πεθάνει. Καὶ μ' αὐτὴν ἀδέλφια σὰς παρακαλῶ νὰ καλεῖ ὁ καθένας σας τὸν Κύριον. Κύριε! Τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ὁ-

ταν ή σάλπιγγα θά σηµάνει τὸ τέλος τοῦ κόσμου, δέξου τὸν κεκοιμημένο δούλο Σου στὴν οὐράνιά Σου κατοικία».

Οἱ φιλοσοφικὲς ἀνησυχίες τοῦ ἰδιόρρυθμου ἱμπρεσιονιστῆ Alexander Nikolayevich Scriabin (1872 – 1914) τὸν ὀδήγησαν δυστυχῶς, ὄχι πρὸς τὸν δρόμο τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ ἀρχικὰ πρὸς τὴ λατρεία τοῦ ὑπερανθρώπου τοῦ Νίτσε καὶ ἀργότερα πρὸς μία νεφελώδη θεοσοφία καὶ ἓνα παγανιστικὸ ἰδεαλισμὸ. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἱμπρεσιονιστὲς ἦταν φυσικὸ χάρις στὶς Νίτσεικὲς καὶ παγανιστικὲς του τάσεις νὰ ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τὸν Richard Wagner καὶ τὸν Richard Strauss. Ὁ συνθέτης αὐτὸς εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς γνωστοὺς Ρώσους δημιουργοὺς, πού εἰσήγαγαν μεγάλες καινοτομίες στὴ μουσικὴ. Οἱ νεωτερισμοὶ του ἀναφέρονται στὴν ἁρμονία (βασισμένη σὲ διαστήματα τετάρτης ἀντὶ τῆς κλασσικῆς πού βασιίζεται σὲ διαστήματα τρίτης), στὶς ρυθμικὲς συγκοπές, στὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς ὀρχήστρας. Οἱ ἄλλοι δύο Ρῶσοι καινοτόμοι τοῦ αἰῶνα μας εἶναι ὁ Serguéi Prokofiev καὶ ὁ Igor Stravinsky, πού ξεκίνησε ἀπὸ τὴν παγανιστικὴ «Ἱεροτελεστία τῆς Ἀνοιξέως» γιὰ νὰ ἐπιστρέψει στὴν Πίστη καὶ νὰ καταλήξει στὴ χριστιανικὴ λατρεία.

Ὁ Mikhail Gnessin (γ. 1883) πού ἀντιπροσωπεύει τὸ νεορομαντισμὸ καὶ δέχτηκε τὴν ἐπίδραση τοῦ Gustav Mahler, τοῦ Anatole Liadov, τοῦ Nikolai Rimsky – Korsakoff καὶ τοῦ Alexander Glazunov ἔδωσε μετὰ τὴ μετὰβάσή του στὴν Παλαιστίνη (1922) τὴν ὄπερα «Ἡ νεότητα τοῦ Ἀβραάμ».

Ἡ Οὐκρανικὴ μουσικὴ, πού τὴν ἱστορία τῆς βασικὰ ἀγνοοῦμε, εἶναι διαφορετικὴ καὶ στὶς πηγὲς καὶ στὴν ἐξέλιξή της ἀπὸ τὴν Ρωσικὴ μουσικὴ. Ἡ δευτέρη ἔχει μεγαλύτερη δυτικὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὴν Οὐκρανικὴ. Ἡ μουσικὴ τέχνη στὴν Οὐκρανία εἶναι συνδεδεμένη

στενά μὲ τὸ Βυζαντινὸ πολιτισμὸ καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀντιπροσωπεύεται μόνον ἀπὸ τὴ λειτουργικὴ Βυζαντινὴ ψαλμωδία. Ἀπὸ τὸν 17ο μόνον αἰῶνα ἀρχίζει νὰ διαφαίνεται κάποια τάση ξεχωριστή, ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται, δειλὰ στὴν ἀρχή, ἡ πολυφωνία.

Τὰ θρησκευτικὰ τραγούδια τῆς Οὐκρανίας, πού πῆγασαν ἀπ' τὸ βυζαντινὸ μέλος, εἶναι ἀπαράμιλλης ὁμορφίας. Ὁ πατὴρ Herbinus σὲ ἔργο του, πού χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1675 θεωρεῖ τὰ θρησκευτικὰ τραγούδια τοῦ Κιέβου ἀνώτερα ἐκείνων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα ἀρχίζει ἡ ἀμοιβαία ἐπίδραση μετὰξὺ τῆς Οὐκρανικῆς καὶ τῆς Ρωσικῆς μουσικῆς, πού εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη ἀσφαλῶς στὸν αἰῶνα μας. Γι' αὐτὸ τὸ ἔργο τῶν Οὐκρανῶν συνθετῶν τοῦ αἰῶνα μας, παρὰ τὴν ἰδιομορφία του, μπαίνει δίπλα στὸ ἔργο τῶν Ρώσων.

Ὁ πατέρας τῆς κλασσικῆς Οὐκρανικῆς μουσικῆς εἶναι ὁ Mykola Lyssenko (1842 - 1912), πού ἀφιέρωσε τὴ ζωὴ του στὴ μελέτη, ἀποτίμηση καὶ ἀξιοποίηση τοῦ Οὐκρανικοῦ φολκλόρ. Ἐγραψε μετὰξὺ ἄλλων καντάτες καὶ τὴν ὄπερα «Νύχτα τῶν Χριστουγέννων». Τὸ 1904 ἱδρυσε στὸ Κίεβο τὸ ἴνστιτοῦτο Lyssenko, φυτώριο τῶν Οὐκρανῶν μουσικῶν.

Ὁ Kyrlylo Stetsenko (1882 - 1922), συνεργάτης τοῦ Lyssenko, ἔγραψε πολλὰ χορωδιακὰ ἔργα καὶ πέντε καντάτες. Ὁ A. Kochyts (1875 - 1944), διάσημος διευθυντὴς χορωδίας, ἔγραψε πέντε λειτουργίες καὶ ἑναρμονίσεις γιὰ χορωδία.

Οἱ δραστηριότητες τοῦ Stetsenko, τοῦ M. Leontovych (1877 - 1921), πού ἦταν διευθυντὴς τῆς χορωδίας στὴν ἐκκλησία τοῦ Τσάρου στὴν Ἁγία Πετρούπολη καὶ τοῦ Y. Stepony (1883 - 1921), πού ἐργαζόταν κι αὐτὸς στὴν αὐτοκρα-

τορική εκκλησία της Ἁγίας Πετρούπολης, διακόπηκαν μετὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ οἱ Α. Kochyts, Ν. Horodovenko καὶ Theodore Akimenko (1876 - 1945) αὐτοεξορίστηκαν.

Στὴν Οὐκρανικὴ διασπορά, ὅπου «κάτω ἀπὸ ξένους οὐρανοὺς» συνέθεσε ἔργα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν Οὐρανό, ἀνήκει καὶ ὁ μουσικολόγος καὶ συνθέτης Α. Oikhnovsky (γ. 1900), πού ἔγραψε μελέτες, πού ἀναφέρονται στὴν Ἱστορία τῆς Οὐκρανικῆς μουσικῆς καὶ τὸ ἀξιόλογο ὁρατόριο «Γεθσημανή», ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου. Ἀπὸ τὸ 1949 ἐγκαταστάθηκε στὶς Ἡνωμένες Πολιτείες.

Ὁ Α. Hnatsyshyn (γ. 1909), πού ἔγραψε ἀξιόλογη μουσικὴ θρησκευτικῆς ἐμπνεύσεως ἐγκαταστάθηκε στὴ Βιέννη καὶ ἐργάστηκε ἐκεῖ ὡς καθηγητῆς τῆς μουσικῆς καὶ διευθυντῆς χορωδίας.

Οὐκρανοὶ συνθέτες τῆς διασπορᾶς ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἐδῶ θὰ ἀναφερθοῦμε στὴ συνέχεια σὲ μερικὸς Δυτικὸς συνθέτες, πού ἐπηρεάστηκαν καὶ ἀντλήσαν ἐμπνεύσεις ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη μουσικὴ παράδοση καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μας λατρεία.

Ὁ Ἀμερικανὸς Howard Hanson (γ. 1896), συνθέτης, παιδαγωγὸς καὶ διευθυντῆς ὀρχήστρας, νεορομαντικὸς μὲ ἔργα πού ἐκδηλώνουν συγκίνηση, δὲν περιορίστηκε στὶς γνωστὲς κλίμακες τῆς Δυτικῆς μουσικῆς, ἀλλὰ ἐνδιαφέρθηκε καὶ γιὰ ἄλλες κλίμακες καὶ πειραματίστηκε σ' αὐτές. Ἐπιτόνησε μέθοδο νὰ ἀναλύει κλίμακες ὡς πρὸς τὰ διαστήματα πού περιέχουν (καὶ πού αὐτὰ ρυθμίζουν τὶς ἁρμονικὲς δυνατότητες τῶν κλιμάκων) καὶ στὴ συνέχεια νὰ τὶς ἀνασυνθέτει ἀνάλογα μὲ τὰ διαστήματα, πού ἐπιθυμοῦσε νὰ δεσπάζουν. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο συνέθεσε τὸν «Χερουβικὸ ὕ-

μνο» (1949) βασιμμένο στὸ κείμενο τῆς Ὁρθόδοξης Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ μουσικολόγου William E. Brandt⁶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς χρήσεως αὐτῶν τῶν κλιμάκων συνδυασμένο μὲ κατάλληλη ἐνορχήστρωση ταιριάζει στὸ θέμα καὶ ὁ Hanson ἐπέτυχε νὰ ἀποκαλύψει «τὴ δόξα τοῦ ὁράματος τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου» καὶ νὰ ἐπιτύχει μιὰ ἐνδιαφέρουσα μουσικὴ ἐπέκδυση τοῦ κειμένου χωρὶς νὰ ἀφαιρέσει τὴν ἱεροπρέπειά του. Ἡ χρησιμοποίηση κλιμάκων καὶ ὕλικου ὑπαινικτικῶν τῆς Βυζαντινῆς λειτουργικῆς παράδοσης καὶ λατρείας ὁδήγησε τὸν Hanson σὲ ἱκανοποιητικὸ ἀποτέλεσμα.

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1989 παίχθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἔργο "The Protecting Veil" γιὰ βιολοντσέλλο καὶ Ὀρχήστρα τοῦ Ἀγγλοῦ συνθέτη John Tavener (γ. 1944). Τὸ ἔργο παραγγέλθηκε ἀπὸ τὸν Βρετανοεβραῖο βιολοντσελλίστα Steven Isserlis, πού τὸ ἐπαιξε ὡς σολιστ καὶ τὸ δέχθηκε μὲ ἐνθουσιασμό, ὡς ἓνα ἔργο χαροῦμενο, γεμάτο φῶς.

Ἡ ἐπιτυχία ἦταν καταπληκτικὴ γιὰ σύγχρονο ἔργο. Ὁ Tavener καὶ ὁ Isserlis ἔλαβαν πάνω ἀπὸ 150 ἐπιστολές, στὶς ὁποῖες τοὺς ἐκλιπαροῦσαν νὰ ἠχογραφήσουν τὸ ἔργο. Ἔγιναν ἐπίσης ἀνεπίσημα διαβήματα σὲ περιοδικὰ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση⁷. Τὸν Μάιο τοῦ 1991 μιὰ ἐταιρεία δίσκων μὲ τὴν ὁποία συνεργάζεται ὁ σολιστ κατέγραψε τὸ ἔργο καὶ τὸν Μάρτιο τοῦ 1992 ἐκυκλοφόρησε σὲ CD μαζί μὲ τὸν «Θρῆνο» τοῦ ἴδιου συνθέτη, ἔργο γραμμένο στὴν Ἑλλάδα, ὅταν ὁ πατέρας τῆς πρώην συζύγου τοῦ συνθέτη, ἦταν στὰ πρόθυρα τοῦ θανάτου σὲ ἓνα γειτονικὸ νοσοκομεῖο καὶ παρ' ὅλο πού ἦταν τυφλός, ἀνεγνώρισε τὸ συνθέτη ὅταν τὸν ἐπισκέφθηκε. (Ὁ δίσκος περιλαμβάνει ἀκόμα τὴν Τρίτη σουίτα γιὰ σόλο βιολοντσέλλο τοῦ Benjamin Britten). Ἐκτοτε πουλήθηκαν

120.000 δίσκοι μέσα σε λίγους μήνες, όπως ανακοίνωσε η εταιρεία.

Ο Tavener ήταν γνωστός από παλαιότερα έργα του θρησκευτικής μουσικής, αλλά πρώτη φορά γνώρισε τέτοια αναγνώριση, ώστε αυτό του το έργο να χαρακτηρίζεται μια από τις πιο μεγάλες μουσικές επιτυχίες των τελευταίων δεκαετιών του αιώνα μας.

Ο Tavener κάνει χρήση εδώ της ψαλτικής της Έκκλησίας μας, των Βυζαντινών κλιμάκων. Ο τίτλος του έργου και το θέμα του προέκυψαν από τη γιορτή της Ορθόδοξης Έκκλησίας μας, της Αγίας Σκέπης, κατά την οποία γιορτάζουμε την εμφάνιση της Θεοτόκου «εις τον έν Βλαχέρναις περιλαμπρον ναόν», όπου «ικανώς προσευζαμένη... έγερθεῖσα εισήλθεν εις τὸ Ἅγιον Βῆμα, όπου ἦτο ἡ ἀγία Σορὸς ἡ περιέχουσα τὸ ἱερὸν αὐτῆς Μαφόριον λαβοῦσα δὲ αὐτὸ ἐξῆλθε καὶ ἐστάθη ἔμπροσθεν τῶν βασιλικῶν θυρῶν τοῦ βήματος, θέσασα δὲ τοῦτο ἐπὶ τῆς Παναχράντου αὐτῆς κεφαλῆς ἀπετύλιξε μὲ ὠραῖαν σεμνότητα, εἶτα κρατήσασα αὐτὸ διὰ τῶν ἀχράντων αὐτῆς χειρῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο μέγα καὶ φοβερόν, ἐφήλωσεν ἐπάνω τοῦ περιστάωτος λαοῦ καὶ ἐσκέπασεν ὄλους τοὺς ἐκεῖ ὑπάρχοντας Χριστιανούς» όπως αναγράφεται στὸ Μέγα Συναξαριστή. Ἡ σύνθεση τοῦ έργου κατὰ σύμπτωση περατώθηκε τὴν ἡμέρα, πὸ ἡ Έκκλησία μας γιορτάζει τὴν Ἁγία Σκέπη, ἀναφέρεται στὸ περιοδικό "Classic CD".

Τὸ ἔργο ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀκτὼ μέρη: Τὸ Ἱερὸ Πέπλο, ἡ Γέννηση τῆς Θεοτόκου, ὁ Εὐαγγελισμὸς, ἡ Ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου, ὁ Θρῆνος τῆς Μητέρας στὸ Σταυρό, ἡ Ἀνάσταση, ἡ Κοίμηση καὶ πάλι τὸ Ἱερὸ Πέπλο. Βασισμένο στὴν παλαιὰ Βυζαντινὴ μουσικὴ παράδοση, τὸ ἔργο περιέχει τὰ φωνητικὰ μελίσματα τῶν Ἑλλήνων ψαλτῶν, ὅπως λέει ὁ Tavener καὶ περιλαμβάνει μικρο-

διαστήματα, πὸ ὑπάρχουν στὴ Βυζαντινὴ ψαλτικὴ. «Γιὰ νὰ τὸ καταλάβετε πρέπει νὰ ἔχετε ἀνατραφεῖ καὶ μεγαλώσει μαζί του. Οἱ Ἄγγλοι δὲν μποροῦν νὰ τὸ ἀναπαραγάγουν...» λέει ὁ Tavener. Γιὰ νὰ τὸ μάθει ὁ σολίστ ὁ συνθέτης τραγούδησε μεγάλο μέρος τοῦ έργου μὴ καὶ τὰ μικροδιαστήματα δὲν μποροῦν νὰ συμβολισθοῦν ἐπακριβῶς στὴ δυτικὴ σημειογραφία.

Κατὰ τὸν συνθέτη ἡ Δυτικὴ μουσικὴ ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση κι ἐδῶ ἔχασε ἓνα εἶδος «γνώσης», πὸ ὑπάρχει στὴ μουσικὴ ἀπ' τὴν Ἀθήνα καὶ ἀνατολικότερα. Ὁ Rob Ainsley, πὸ πῆρε συνέντευξη ἀπὸ τὸν Tavener στὸ περιοδικό "Classic CD" παρατηρεῖ ὅτι ἀναμφισβήτητα τὸ μήνυμα τοῦ έργου καὶ ἡ συγκινησιακὴ του δύναμη εἶναι θαυμάσια καὶ τόσο τὸ καλύτερο, ἂν ἔχει, ὅπως πιστεύει ὁ συνθέτης μεγάλο βάθος καὶ ἐσωτερικότητα⁷.

Τὸ ἔργο περιέχει μεταξὺ ἄλλων μὴ μελωδία, πὸ μοιάζει μὲ ἐκκλησιαστικούς ὕμνους καὶ ἐμφανίζει τὸ ἴσο τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς μὲ ἓνα χαμηλότονο φά, πὸ συμβολίζει τὴν αἰωνιότητα. Τὰ ἔγχορδα δημιουργοῦν ἀρμονίες, ὁμοιες μὲ ἐκείνες πὸ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἠχῶ μὴς μόνο φωνῆς σὲ ἓνα Ὁρθόδοξο ναὸ ἢ σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ έργου βγάζουν ἤχους ὡς τὶς καμπάνες στὸ μοναστήρι τοῦ Roston στὸν ποταμὸ Δόν.

Μετὰ τὴ μεγάλη αὐτὴ ἐπιτυχία, στὸ φετινὸ φεστιβάλ τοῦ Aldeburgh, παρουσιάστηκε δύο φορές ἓνα ἄλλο ἔργο τοῦ συνθέτη, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση, ἡ ὄπερα «Μαρία ἡ Αἰγυπτία». Τὸ ἔργο παίχθηκε ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Lionel Friend καὶ ἠχογραφήθηκε καὶ τὶς δύο φορές ζωντανὰ ἀπὸ δισκογραφικὴ ἐταιρεία τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ ἀπλότητα τῆς γραφῆς καὶ τὸ βαθὺ πνευματικὸ μήνυμα θυμίζουν τὸ "Protecting Veil"⁸. Τὸ λιμπρέττο γράφηκε ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ρωσίδα ἡγου-

μένη μητέρα Θέκλα. Το έργο, σε πέντε πράξεις, αναφέρεται στο πρόσωπο της Όσιας Μαρίας της Αιγυπτίας, άμαρτωλης γυναίκας, που ή ψυχή της όμως ζητούσε πνευματική πληρότητα και τον Όσιο πατέρα Ζωσιμά. Και οι δύο ενισχύονται στους αγώνες τους από τη φωνή της Θεοτόκου, που ακούγεται εκτός σκηνης. Η Θεοτόκος τους στέλνει στην έρημο όπου τελικά βρίσκουν εκείνο, που ή ψυχή τους ζητούσε.

Το έργο έχει μεγάλες φωνητικές απαιτήσεις από τους εκτελεστές. Ίδιαίτερα ή φωνή της Μαρίας της Αιγυπτίας κυμαίνεται από πολύ ύψηλους φθόγγους, ως πολύ χαμηλούς. Η Patricia Rozario, που τραγούδησε τον επώνυμο ρόλο, είπε: «Ήταν μιὰ θαυμάσια εμπειρία, ήταν τόσο ωραία γραμμένο για τη φωνή και ταυτίστηκα με το τόσο δυνατό θρησκευτικό μήνυμα του έργου»⁸. Σε όλο το έργο υπάρχει προηχογραφημένο ίσο από δύο βιολιά, που αντιπροσωπεύει την αιωνιότητα. Ο δίσκος θα κυκλοφορήσει την άνοιξη του 1993.

Υπάρχουν λοιπόν στις ημέρες μας ανάμεσα στους άλλους και καλλιτέχνες και δημιουργοί, που με λυτρωτική ένοραση και μεταφυσική προσδοκία στρέφονται με δίψα στις ζωογόνες πηγές της

Όρθόδοξης πνευματικότητας. Γι' αυτό, όπως παρατηρείται στο βιβλίο «Υπάρχει σήμερα νοσταλγία της Όρθοδοξίας;», θα έπρεπε όλοι να επαναλαμβάνουμε στους δύσκολους τούτους καιρούς το «ούκ έα με καθεύδειν» ή δίψα της Δύσεως.

Α. ΔΩΡΙΚΟΣ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. «Η Νοσταλγία της Όρθοδοξίας». Άδελφότης Θεολόγων «ή Ζωή», Άθήναι 1956.
2. Ηλία Μαστρογιαννοπούλου: «Υπάρχει σήμερα νοσταλγία της Όρθοδοξίας;» Άθήναι 1972.
3. Άποστόλου Α. Βαλληνδρά: «Τί προσέφερε ό Χριστιανισμός;» Τεύχος Η', Μουσική, «Τήνος», Άθήνα 1990.
4. Michel R. Hofmann: "La Musique Russe des origines à nos jours", Buchet - Chastel 1968, σελ. 177.
5. Aristide Wirsta: "La Musique en Ukraine au 19e et au 20e siècle". Είς "Musique" Vol. 2, Larousse 1965, σελ. 299.
6. William E. Brandt: "The Way of Music", Allyn and Bacon, Inc, Boston, 1969.
7. "Classic CD", March 1992, Το άρθρο: "Heaven and earth: Two sides of a modern masterpiece" pp. 36 - 37.
8. "Classic CD", September 1992, Το άρθρο: "Can John Tavener do it again?" p. 9.

Η έγγραφη νέων συνδρομητών εις τας «Ακτίνες» είναι ένα πνευματικό έργον, το όποϊον ήμπορούμε να έπιτελέσωμε όλοι, με μικράν προσπάθειαν.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

Β'

Ἀπὸ τὸν 18ο αἰώνα ἄρχισε ἡ ἀπομάκρυνση τῆς Φιλοσοφίας ἀπὸ τὴ Μεταφυσικὴ καὶ ἡ στροφὴ τῆς στὸ θετικισμό καὶ τὸν ἐμπειρισμό. Τὸν 19ο καὶ τὸν 20ο αἰώνα ἡ Φιλοσοφία περιορίσθηκε στὴ Γνωσιολογία καὶ τὴν Ἐπιστημολογία, καὶ τέλος κετέληξε στὴν Ἀναλυτικὴ Φιλοσοφία καὶ στὸν Ὑπαρξισμό. Ἡ Ἀναλυτικὴ Φιλοσοφία ἀσχολεῖται μὲ τὴ διευκρίνιση τῆς σημασίας τῶν λέξεων καὶ φράσεων, τῶν φιλοσοφικῶν ὄρων καὶ κανόνων, δηλαδὴ ἔγινε μιὰ κριτικὴ ἀνάλυση τῆς γλώσσας. Οἱ ὑπαρξιστὲς ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ἐνόραση, στὴ σκέψη. Ὑπάρχουν δύο εἰδῶν ὑπαρξιστὲς, οἱ πιστοὶ καὶ οἱ ἄθεοι. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουμε καὶ τοὺς μαρξιστὲς φιλοσόφους, ποὺ ἔχουν ὡς βάση τὸν ἱστορικὸ ὕλισμό.

Ἡ σύγχρονη φιλοσοφία ἔγινε δυσνόητη καὶ ἀπρόσιτη στὸν πολὺ κόσμο. Γι' αὐτὸ πολλοὶ στράφηκαν στὴ λογοτεχνία, γιὰ νὰ βροῦν ἀπάντηση στὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Λογοτεχνία βέβαια εἶναι μιὰ φιλοσοφία τῆς ζωῆς, ποὺ ἐκφράζεται ὄχι μὲ ἐπιστημονικὸ τρόπο, ἀλλὰ μὲ λογοτεχνικὰ μέσα (μὲ εἰκόνες καὶ σύμβολα). Ἡ λογοτεχνία μᾶς δίνει μιὰ εἰκόνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ κάθε ἐποχῆς, μᾶς γνωρίζει βαθύτερα τὸν ἄνθρωπο. Στὴν ἐποχὴ μας ὁμως ἄρχισε νὰ ἀσχολεῖται πρὸ συστηματικὰ μὲ τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Οἱ λογοτέχνες ἄρχισαν νὰ μελετοῦν τὰ ὑπαρξιακὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὴ φύση τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, νὰ τονίζουν τὸ παράλογο τῆς ζωῆς. Πολλοὶ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸν ὑπαρξισμό καὶ

τὸ μαρξισμό. Τὰ δύο αὐτὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα εἶναι ἀντίθετα, γιὰτὶ ὁ μὲν μαρξισμὸς στηρίζεται στὴν ὁμάδα, ποὺ καταπνίγει τὸ ἄτομο, ἐνῶ ὁ ὑπαρξισμὸς τονίζει τὴν ἐλευθερία τοῦ ατόμου. Μὲ δυσκολία προσπάθησαν πολλοὶ νὰ συμβιβάσουν τὶς δύο αὐτὲς ἀντίθετες ἰδεολογίες, ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρησαν.

Πολλοὶ μεγάλοι λογοτέχνες ἀσχολήθηκαν μὲ φιλοσοφικὰ καὶ ὑπαρξιακὰ προβλήματα. Ἀλλὰ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ διάφορες ὕλιστικὲς καὶ ἀθεϊστικὲς ἰδεολογίες, καὶ κατέληξαν στὴν ἄθεϊα. Σ' αὐτὸ μερικὸς ὤθησε κυρίως ἡ ἄτακτη καὶ ἀνήθικη ζωὴ τους. Ἡ ἀποκοπὴ ἀπὸ τὴ θρησκεία δημιούργησε μέσα τους μεγάλο κενό, ποὺ προσπάθησαν νὰ ἀναπληρώσουν μὲ διάφορες ἰδεολογίες. Καὶ πάλι ὁμως δὲν τὸ κατόρθωσαν καὶ τοὺς βασάνιζαν πολλὰ καὶ μεγάλα ἐρωτηματικά, ἐνιωθάν ἔντονα τὴν ἀγωνία τῆς ζωῆς, τὸ παράλογο τοῦ κόσμου, τὸν τρόμο τοῦ θανάτου. Γιατὶ ὁ κόσμος χωρὶς τὸν Θεὸ δὲν ἔχει νόημα οὔτε ἡ ζωὴ ἠθικὰ στηρίγματα καὶ ἀξία. Γι' αὐτὸ οἱ ἄθεοι λογοτέχνες κετέληξαν στὸ μηδενισμό καὶ στὴν ἀπελπισία. Ἐπειτα ζήτησαν νὰ βροῦν μιὰ νέα ἠθικὴ, ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστη, γιὰτὶ ἡ παλαιὰ ἠθικὴ δὲν ἰσχύει, κατὰ τὴ γνώμη τους, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Θεοῦ. Ἐγραψαν πολλὰ, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ἓνα νέο ἠθικὸ κώδικα. Κατέληξαν μᾶλλον στὸ συμπέρασμα ὅτι κάθε ἄνθρωπος εἶναι αὐτόνομος, ἔχει εὐθύνη νὰ φτιάξει τὸ δικό του ἠθικὸ κώδικα. Ἐτσι βεβαιώνεται ἡ ἠθικὴ του ἐλευθερία. Ἀλλὰ ἔτσι θὰ ἔχουμε ἄπειρους ἠθικοὺς κώδικες, ἄλλον οἱ καλοὶ ἄλλον οἱ κακοὶ καὶ θὰ ἐπικρατήσει

τότε πραγματικό χάος. Ἡ προσπάθειά τους ὅμως ἀπέτυχε. Τὸ μόνο ποὺ πέτυχαν ἦταν νὰ κλονίσουν τὴν πίστη πολλῶν ἀνθρώπων στὶς ἠθικὲς ἀξίες. Ὑπῆρξαν βέβαια καὶ πολλοὶ λογοτέχνες μὲ ὑγιεῖς ἠθικὲς ἀρχές, μὲ πίστη στὶς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς ἀξίες.

Μερικοὶ μεγάλοι λογοτέχνες προπαγάνδισαν τὸν ὕλισμό, τὴν ἀθεΐα, τὴ σεξουαλικὴ ἐλευθερία. Ὑμνησαν τὸν κομμουνισμό καὶ μερικοὶ ἐπιδοκίμασαν ἀκόμη καὶ τὰ ἐγκλήματα τοῦ Στάλιν. Ἄλλοι διαχώρισαν τὴ θέση τους καὶ ἀντέδρασαν. Στὸ ἄρθρο αὐτό, μὲ συντομία, θὰ ἐξετάσουμε τὴ ζωὴ καὶ τὶς ιδέες μερικῶν μεγάλων λογοτεχνῶν, ποὺ φιλοσόφησαν στὰ ἔργα τους, μὲ βοήθημα τὸ ἀντικειμενικὸ ἔργο τοῦ Will Durant «Ἐκφραστὲς ζωῆς», στὸ ὁποῖο καὶ παραπέμπουμε.

α) **Ζὰν Πῶλ Σάρτρ.** Γάλλος ὑπαρξιστῆς φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης. Βασικὸ φιλοσοφικὸ τοῦ ἔργου εἶναι «*Τὸ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι*», ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι, ἀλλὰ γίνεται, προχωρεῖ ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι στὸ εἶναι. Καὶ στὰ λογοτεχνικὰ ἔργα τοῦ ἐκφράζει φιλοσοφικὲς ιδέες. Ὁ Σάρτρ ἔμεινε ὀρφανὸς ἀπὸ μικρῆ ἡλικία καὶ τὸν ἀνάθρεψε ἡ μητέρα του μὲ τὸν παπποῦ του Κ. Σβάιτσερ. Θεωροῦσε εὐτύχημα τὸ ὅτι δὲν γνώρισε πατέρα, γιατί ἂν εἶχε, αὐτὸς θὰ τὸν καταπίεζε. «*Δὲν ὑπάρχει καλὸς πατέρας, γράφει... ὁ δεσμὸς τῆς πατρότητας εἶναι ἀνελέητος. Νὰ γεννᾷς παιδιὰ, τίποτε καλλίτερο, νὰ τὰ ἔχεις, τί ἀδικία!*» (σελ. 318). Παντρεύτηκε τὴν Σιμόν Μπωβουάρ, ἀλλὰ ζοῦσαν σ' ὄλη τὴ ζωὴ τους χωριστά, ἔμεναν σὲ χωριστὰ δωμάτια. Εἶχε καθένας τοὺς δικούς του σεξουαλικούς συντρόφους. «*Ἡ Σιμόν ἀγαποῦσε νὰ περιφέρεται στὰ νυχτερινὰ κέντρα τοῦ Παρισιοῦ, στὰ «κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον κακόφημα κέντρα ποὺ ἀνακάλυπτε ὁ Μάρκο (ἓνας ὁμοφυλόφιλος). Μιὰ φορὰ τὴν συνόδευ-*

σε σ' ἓνα πορνεῖο» (σ. 319).

Ὁ Σάρτρ ζοῦσε ἐλεύθερα, τοῦ ἄρεσε ἡ ἐλευθερία καὶ ἐκλίνε μᾶλλον στὸν ἀναρχισμό. Περιφρονοῦσε τὶς γυναῖκες. Ἕνας ἥρωας τοῦ ἔργου τοῦ ἀποκαλεῖ τὴ γυναῖκα ποὺ τὸν ἀγαπᾷ «*σακκὶ μὲ ἀκαθαρσίες*» (σ. 366). Χρησιμοποιεῖ συχνὰ ἄσχημες λέξεις, ὅπως περιπτώματα καὶ πολλὲς ἄλλες μὲ τὴ λαϊκὴ ὀρολογία (σ. 358 - 9). Στὰ ἔργα τοῦ περιγράφει διεφθαρμένες γυναῖκες, ἐγκληματίες, μέθυσους, ὁμοφυλόφιλους κ.λ.π. καὶ ἔχει πολλὲς ἄσεμνες σκηνές.

Ὁ Σάρτρ ἦταν ἄθεος. Γι' αὐτὸ δὲν ἔβρισκε νόημα στὴ ζωὴ, στὴν ἱστορία καὶ στὸν κόσμο. Ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει Θεός, γράφει, τίποτε δὲν ἔχει ἀξία καὶ λόγο ὑπάρξεως, γιατί ὅλα τραβοῦν στὸ θάνατο, στὴν καταστροφή (σ. 323, 338). Δὲν πίστευε στὸ Θεό, γιατί νόμιζε ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ περιορίζει τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία καὶ ἀξία (σ. 365). «*Ἄν ὑπάρχει Θεός, γράφει, τότε ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος. Θέλει νὰ φτιάξει ἓνα νέο ἠθικὸ κώδικα, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ πίστη* (σ. 329, 379). Δὲ βρῆκε ὅμως τὴ νέα αὐτὴ ἠθικὴ, ποὺ ὑποσχέθηκε. Θέλησε νὰ συμβιβᾷ τὸν ὑπαρξισμό μὲ τὸν σοσιαλισμὸ καὶ τὸ μαρξισμό, ἀλλὰ τὰ χάλασε τελικὰ καὶ μὲ τοὺς κομμουνιστές.

β) **Ἀλβέρτος Καμῦ.** Γάλλος ἀπὸ τὴν Ἀλγερία. Στὰ ἔργα τοῦ φιλοσοφεῖ, ἀσχολεῖται μὲ θέματα μεταφυσικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς. Τονίζει τὸ παράλογο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου. Ἡ φύση, λέει, εἶναι σκληρὴ, ὁ κόσμος χωρὶς νόημα, παράλογος. Μοίρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀγωνίζεται ἀπελπισμένα, ξέροντας ὅτι ὁ ἀγῶνας τοῦ εἶναι μάταιος, χωρὶς δικαίωση, χωρὶς ἐπιτυχία. Ὁ ἄνθρωπος μοιάζει μὲ τὸν ἀρχαῖο Σίσυφο, ποὺ κυλοῦσε μίαν πέτρα στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ, τοῦ ξέφευγε καὶ τὴν ἀνέβαζε συνεχῶς. Αὐτὴ ἦταν ἡ τιμωρία τοῦ στὴν κόλαση, κατὰ τὴν ἀρχαία μυ-

θολογία. Ὁ Σίσυφος, γράφει ὁ Καμύ, εἶναι τὸ σύμβολο τῆς ἀέναης ματαιοπονίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ παράλογου τῆς ζωῆς. Ὁ κόσμος δὲν ἔχει νόημα, αὐτὸ τὸ δίνει ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ δράση του. (Τὴν ἀποψη αὐτὴ τὴν πῆραν καὶ τὴν ἐπαναλαμβάνουν σήμερα πολλοὶ ὑλιστὲς φιλόσοφοι, παιδαγωγοὶ καὶ κοινωνιολόγοι. Τὴ θεωροῦν μάλιστα ὡς ἀπόλυτη ἀλήθεια!).

Ὁ Καμύ ἦταν φίλος τοῦ Σάρτρ, ἀλλὰ διαφωνοῦσε σὲ πολλὰ μὲ αὐτόν. Ὁ Σάρτρ τὸν κατηγοροῦσε γὰ ἠθικολογία, γὰ καταφυγὴ «σὲ ἠθικὰ κριτήρια, πὺ προστατεύουν τὰ ἀντιδραστικὰ καθεστῶτα» (σ. 421). Ὁ Καμύ ἀγαποῦσε τὴν Ἑλλάδα. Τὸ θέμα τῆς διατριβῆς του ἦταν οἱ σχέσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὸν Χριστιανισμό.

γ) **Τόμας Μάνν.** Γερμανὸς λογοτέχνης. Στὴν ἀρχὴ ἐπηρεάσθη πολὺ ἀπὸ τὸ Νίτσε καὶ ἀπὸ τὸν Σοπερχάουερ, ἔγινε μηδενιστὴς καὶ ἀπαισιόδοξος. Μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χίτλερ στὴ Γερμανία ἔφυγε καὶ πῆγε στὴν Ἀμερική. Ἐκεῖ ἄλλαξε ἰδέες, ἐγκατέλειψε τὴ νιτσεικὴ φιλοσοφία τῆς δυνάμεως, «γιατὶ στὸ τέλος ἐκφυλίζεται σ' ἓνα εἶδος μανίας ἐναντίον τῆς ἀλήθειας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας, τῆς ἀνθρωπιᾶς καὶ ὄλων ἐκείνων πὺ μπορούσαν νὰ δαμάσουν τὸν ἄγριο πὺ κλείνουμε μέσα μας» (σ. 490).

Ὁ Τ. Μάνν περιγράφει τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοῦ κακοῦ, τὴν πάλη τοῦ ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ στὸ κακό. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, λέει, ἔχασε τὴν πίστη του στὸν Θεὸ καὶ ἐπανῆλθε στὸ ζῶδες παρελθόν του, πέραν ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, ἀποκόπηκε «ἀπὸ τίς ἠθικὲς ρίζες τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως» (σ. 485). Ἡ γνώση δὲν φέρνει εὐτυχία, ὅπως ὑποστηρίζουν πολλοὶ καὶ ὅπως γράφει π.χ. ὁ Εὐριπίδης: «ὄλβιος ὅστις ἱστορὴς ἔσχε μάθησιν...». «Ἐκεῖνος πὺ αὐξῆσε τὴ γνώση, αὐξῆ-

σε τὴ θλίψη», γράφει ὁ Τ. Μάνν. Ὁ κόσμος δὲν ἐρμηνεύεται μόνο μὲ τὸ λόγο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν μῦθο. Ἐκτιμᾷ τὸν ρόλο τῆς θρησκείας. «Ὁ σκοπὸς τῆς θρησκείας, γράφει, εἶναι νὰ ὑποτάξει τὴ φύση στὸ πνεῦμα. Ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ συμφιλώσῃ, νὰ ἐνώσῃ τὴ φύση καὶ τὸ πνεῦμα. Ὁ σκοπὸς τῆς τέχνης εἶναι ἡ πνευματοποίηση τῆς φύσεως μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἀναπαράσταση» (σ. 490). Ὁ Τ. Μάνν ἦταν πιστὸς Καθολικὸς, θεωροῦσε τὴν θρησκευτικὴ Μεταρρύθμιση σὰν ἓνα μεγάλο σφάλμα, πὺ δίχασε τὸν χριστιανικὸ κόσμο. Ἦταν χριστιανὸς λογοτέχνης, μπορούμε νὰ πούμε, προσπάθησε νὰ συνδυάσῃ τὴν θρησκεία μὲ τὴν τέχνη.

δ) **Φράντζ Κάφκα.** Τσεχοσλοβάκος λογοτέχνης, μὲ ἑβραϊκὴ καταγωγή. Ἀναδείχθηκε δυνατὸς στὴν περιγραφή καταστάσεων καὶ στὴν ἀνάλυση χαρακτήρων. Τὰ ἔργα του ἔχουν βαθιὰ ἀλληγορία. Ἔχασε ὅμως τὴν πίστη του στὸν Θεό. «Καὶ τώρα τὸ χωρὶς Θεοῦ Σύμπαν φάνταζε στὰ μάτια του σὰν μιὰ ψυχρὴ σύγχυση, γεμάτο ἄσκοπο παραλογισμό» (σ. 520). Ἀναζητᾷ τὸν Θεό, ξεσπάει σὲ προσευχὴ καὶ ζητᾷ συχνὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. «Κύριε δεῖξε τὸ ἔλεός σου σὲ μένα. Εἶμαι ἀμαρτωλός... εἶχα μερικὰ τάλεντα, τὰ σπατάλησα». Τὰ ἔργα του περιγράφουν προφητικὰ τὸν ὀλοκληρωτισμὸ καὶ τὴν τρομοκρατία, πὺ ξέσπασαν ἀργότερα στὴν Εὐρώπη.

ε) **Ν. Καζαντζάκης.** Ὁ Ντυράν ἐκτιμᾷ πολὺ τὸν Ἑλληνα λογοτέχνη καὶ τοῦ ἀφιερώνει πολλὰς σελίδες. Ὁ Καζαντζάκης ταξίδεψε σὲ πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου, ψάχνοντας νὰ βρεῖ ἀπάντηση στὰ ἐρωτηματικὰ τῆς ψυχῆς του, ἀλλὰ δὲν τὴν βρῆκε. Πάλεψε μεταξὺ πίστεως καὶ ἀπιστίας. Ἄλλοτε παρυσιάζεται ἀθεϊστῆς, ἀρνητῆς τῆς πατρίδας, τῆς ἠθικῆς κ.λ.π. καὶ ἄλλοτε πιστὸς. Ἐπηρεάσθη πολὺ ἀπὸ τὸν Νίτσε καὶ τὸν μαρξισμό. Πῆγε στὸ Ἅγιο Ὄρος καὶ

άσκήτευσε 40 ημέρες μαζί με τὸν Σικελιανό. Πῆγε στὴν Παλαιστίνη καὶ στὸ Σινᾶ. Πῆγε στὴ Ρωσία καὶ ἔγραψε «Σήμερα στὴ Σοβιετικὴ Ἔνωση ἡ ἀνθρώπινη καρδιά χτυπάει πιὸ δυνατὰ παρά ὅπουδήποτε ἄλλοῦ στὸν κόσμο. Ἄλλοτε ἦταν ἡ Ἀθήνα... Σήμερα εἶναι ἡ Μόσχα» (σ. 540). Στὴν Ὀδύσειά του, σ' ἓνα ἔργο ὅπου παραφράζει τὸν Ὅμηρο, λέει ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς ἀνέβηκε σ' ἓνα βουνό, πῆρε νόμους ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἔφτιαξε μιὰ πόλη, πού «τῆς δίνει μιὰ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία καὶ διακυβέρνηση καὶ πλήρη ἐλευθερία στὸ σέξ» (σ. 557). Βλέπει ὅμως, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ ἡ ἠθικὴ χωρὶς θρησκεία καὶ γράφει: «Γιατί, τί σημαίνει δὲν ὑπάρχει Θεός; Σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει χαλινὸς στὰ ἔνστικτα» (σ. 562). Πιστεύει στὸ Θεὸ πανθεϊστικά. Θεωρεῖ δηλαδὴ τὸν Θεὸ σὰν μιὰ παγκόσμια δύναμη πού ταυτίζεται μετὰ τὸν κόσμο.

Ρωσικὴ Λογοτεχνία: Οἱ Ρῶσοι ἔχουν παράδοση στὴ Λογοτεχνία, ἔχουν μεγάλους συγγραφεῖς (Τολστόη, Ντοστογιέφσκυ κ.ἄ.) Στὴ Σοβιετικὴ Ἔνωση διέπρεψαν οἱ ἐξῆς: α) **Μ. Σολόχοφ**, πού ἔγραψε τὸ ἔργο «Ὁ ἥρμος Ντόν». Ἐκεῖ περιγράφει τὴν ἀντίσταση τῶν Κοζάκων στὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση. Ὑποστηρίζει μᾶλλον τοὺς Κοζάκους. Πῆρε ὅμως τὸ βραφεῖο Στάλιν τὸ 1941. β) **Μπόρις Πάστερνακ**. Ποιητὴς καὶ μυθιστοριογράφος. Στὴν ἀρχὴ ὕμνησε τὸν Λένιν, ἔπειτα στράφηκε σὲ ὑποκειμενικὰ συναισθήματα, γιατί ἀπογοητεύθηκε ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα τοῦ καθεστώτος. Προβλήθηκε πολὺ μετὰ τὸ ἔργο του «*Δόκτωρ Ζιβάνκο*» πού ἀναφέρεται στὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση. Ὁ Πάστερνακ ἦταν χριστιανὸς καὶ πίστευε ὅτι ὁ κόσμος θὰ εὐτυχήσει, ὅτι θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ εἰρήνη μόνον ἂν ἐπικρατήσῃ στὸν κόσμο ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη. γ) **Σολζενίτιν**. Χριστιανὸς λογοτέχνης, μετὰ βαθιὰ πίστη. Περιέγραψε τὰ ἐγκλήματα τοῦ

Σταλινισμοῦ καὶ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. δ) **Γιεφτουσένκο**. Καὶ αὐτὸς κατάγγειλε τὰ ἐγκλήματα τοῦ Σταλινισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀποκήρυξε τὸν κομμουνισμό.

Οἱ Ρῶσοι λογοτέχνες φάνηκαν γενναῖοι, στιγματίσαν τὰ ἐγκλήματα τοῦ κομμουνισμοῦ, παρόλο ὅτι ζοῦσαν σὲ τρομοκρατία καὶ κινδύνευε ἡ ζωὴ τους. Δὲν παρασύρθηκαν στὶς ἀκρότητες τῶν δυτικῶν, σὲ ἀθεΐα καὶ ἄρνηση τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν. Διατήρησαν τὴν πίστη τους στὶς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς ἀξίες.

Συμπεράσματα: Ἡ λογοτεχνία στὴν ἐποχὴ μας ἔγινε φιλοσοφία, θέλησε νὰ δείξει τὴ θέση τοῦ ἀνθρώπου στὸν κόσμο, νὰ δώσει μιὰ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου καὶ νὰ βρεῖ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Ἀσχολήθηκε μετὰ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς, τῆς πολιτικῆς, ἀκόμη καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Ἐκλαίκευσε τὰ προβλήματα αὐτὰ καὶ προβλημάτισε τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία αὐτὴ ἦταν μᾶλλον μιὰ ὑποκειμενικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Δὲν ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους λύσεις γιὰ τὰ προβλήματά τους οὔτε πνευματικὸ προσανατολισμὸ στὴ ζωὴ. Ἡ λογοτεχνία, μετὰ τὴ γλαφυρότητα τοῦ ὕφους, ἔτερψε τοὺς ἀναγνώστες, τοὺς προβλημάτισε ἀλλὰ δὲν τοὺς φώτισε πραγματικά. Μερικοὶ συγγραφεῖς ἔβλαψαν, γιατί δὲν εἶχαν ἠθικὰ κριτήρια, παρουσίασαν τὸ κακὸ ἐλκυστικὸ, τὸ περιέγραψαν μετὰ λεπτομέρειες, τὸ πρόβαλαν. Ἐδωσαν μιὰ ἔντονη, ἀλλὰ συχνὰ ἀπατηλὴ καὶ ψεύτικη εἰκόνα τῆς ζωῆς. Βέβαια ὑπῆρξαν καὶ οἱ πιστοὶ λογοτέχνες, ὅπως ὁ Τ. Μάνν καὶ ἄλλοι πού ἀναζητήσαν τὸν Θεὸ μετὰ ἀγωνία. Τὸν κύριο τόνο ὅμως ἔδωσαν συχνὰ οἱ ἄθεοι λογοτέχνες.

Οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ παρασύρθηκαν στὸν ἀθεϊσμό, ὄχι ἀπὸ λογικὰ ἐπιχειρήματα, ἀλλὰ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ντυράν, ἀπὸ τὴν ἀνηθικότητα τῆς ζωῆς τους.

Ἔχασαν πρῶτα τὴν ἠθικὴν τοὺς καὶ ἔπειτα τὴν πίστην τοὺς. Ἐπειτα ἀποκήρυξαν τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν, γὰρ νὰ μὴ ἔχουν ἠθικοὺς φραγμοὺς στὰ ἔργα τοὺς καὶ στὴ ζωὴν τοὺς. Ζήτησαν ὑποκατάστατα τῆς θρησκείας στὶς διάφορες ἰδεολογίες (φροῦδισμό, μαρξισμό, Νίτσε κ.λπ.). Εἶπαν ὅμως καὶ πολλὰς ἀλήθειες. Ἡ ἀπώλεια τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ Σάρτρ, κάνει τὸν κόσμο νὰ φαίνεται παράλογος, χωρὶς νόημα, ἀφαιρεῖ τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς. Χωρὶς τὸν Θεὸ ὅλα ἐπιτρέπονται, ὅπως λέει ὁ Ντοστογιέφσκι. Ἡ ἀμαρτία ὅμως στὸν Σάρτρ δὲν ἔχει ἔννοια, δὲν ὑπάρχει ἀμαρτία, ὅλες οἱ πράξεις θεωροῦνται ἠθικὰ ἀχρωμες.

Ἡ ἀθεΐα δημιουργεῖ μεγάλο κενὸ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, προκαλεῖ ἄγχος, ἀγωνία, γεννᾷ φοβερὰ ἐρωτήματα γὰρ τὸ νόημα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, ὁδηγεῖ τέλος στὸ μηδενισμό καὶ στὴν ἀπελπισία. Τὰ προβλήματα αὐτὰ τὰ ἐζησαν ἔντονα οἱ ἄθεοι λογοτέχνες καὶ τὰ ἐκφράζουν παραστατικὰ στὰ ἔργα τοὺς. Ματαίως ὅμως προσπαθοῦν νὰ τὰ λύσουν μὲ τὴν λογικὴν καὶ τὴν φαντασίαν τοὺς, νὰ δώσουν μιὰ λύτρωση στὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν τέχνη. Ἐκφράζοντάς τα, μερικὲς φορὲς εὗρισκαν λύτρωση οἱ Ἰδιοί, ἀλλὰ διοχέτευαν τὴν ἀγωνία στοὺς ἄλλους, στοὺς ἀναγνώστες. Μερικοὶ βρῆκαν τὸ δρόμο τῆς πίστεως, ὅπως ὁ Τ. Μάνν, καὶ τὴν ἀπάντησιν στὰ ἐρωτήματά τοὺς. Ἄλλοι ἔμειναν στὴν πλάνη ἢ στὴν ἀγωνιώδη ἀναζήτησιν. Βρῆκαν κάποιον ἰδεολογικὸν στήριγμα στὸν σοσιαλισμό, ἀλλὰ μὲ τὰ ἰδεολογικὰ ὑποκατάστατα δὲν ἀναπλήρωσαν τὴν θρησκείαν.

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ δυτικοὶ λογοτέχνες πίστευσαν στὸ σοσιαλισμὸν περισσότερο ἀπὸ τοὺς

Ρώσους. Μερικοὶ μάλιστα ἐφθασαν στὸ σημεῖον νὰ ἐγκρίνουν τὰ ἐγκλήματα τοῦ Στάλιν καὶ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, τὰ ὁποῖα θεώρησαν ὡς ἀπαραίτητα διήθεν γὰρ τὴν συντριβὴν τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἀστών. Οἱ Ρῶσοι συγγραφεῖς παρὰ τὴν τρομοκρατίαν, παρόλο ὅτι τὸ καθεστῶς τοὺς ἔδινε τιμὰς καὶ δόξας, φάνηκαν ἀνώτεροι. Καυτηρίασαν τὰ τρωτὰ τοῦ καθεστώτος καὶ καταδίκασαν τὰ ἐγκλήματα. Μερικοὶ ἤλθαν σὲ φανερὴ ἀντίθεσιν μὲ τὸ καθεστῶς καὶ διακήρυξαν ἐλεύθερα τὶς ἀρχὰς τοὺς, χωρὶς νὰ φοβηθοῦν τὰ ἀντίποινα. Καὶ δικαιώθηκαν. Καὶ ρωτᾶμε, τί θὰ ἔλεγαν σήμερα, ἂν ζοῦσαν, οἱ εὐρωπαῖοι λογοτέχνες ποὺ ὕμνησαν τὸν Στάλιν καὶ τὸ κομμουνιστικὸν καθεστῶς; Θὰ διαπίστωναν πόσο ἀπατήθηκαν, πόσο δουλοπρεπεῖς καὶ ταπεινοὶ φάνηκαν! Πίστεψαν σὲ ἐφήμερα σύγχρονα εἶδωλα, θεοποίησαν ἀνθρώπους καὶ μάλιστα δικτάτορες καὶ ἐγκληματικούς, γὰρ ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸ Θεόν, γὰρ ἔχασαν τὴν θρησκευτικὴν πίστην. Θέλησαν ν' ἀναπληρώσουν τὸ κενὸν τῆς ψυχῆς τοὺς μὲ τὴν ἄκριτην πίστην στὶς σύγχρονες ἰδεολογίας.

Οἱ φιλόσοφοι λογοτέχνες ἦσαν μᾶλλον ἐρασιτέχνες παρὰ ἀληθινοὶ φιλόσοφοι. Ἐξέφρασαν ὑποκειμενικὰς γνώμας, προσωπικοὺς προβληματισμοὺς. Δὲν ἔλυσαν τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ προβλήματα. Τὰ ἔργα τοὺς θὰ ἐπιβιώσουν καὶ θὰ ἀποδειχθοῦν πραγματικὰ κλασσικά, ἐφόσον περιέχουν ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας. Ἀλλιῶς θὰ ἐξαφανισθοῦν, θὰ χάσουν τὴν λάμψην καὶ τὴν δόξαν ποὺ ἀπέκτησαν πρόσκαιρα. Μεγάλα ἔργα εἶναι αὐτὰ ποὺ ἐνσαρκώνουν ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας.

Β. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ, ΜΑΚΕΔΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝ

Είναι γνωστόν ότι τὸ λεγόμενον «Μακεδονικὸν ζήτημα» παρουσιάσθη ἀρχικῶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος ὑποκινούμενον ἀπὸ τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Βούλγαροι εἶχαν ἐγείρει ἐδαφικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ Σέρβοι κατὰ συνέχειαν προσεπάθησαν νὰ προσεταιρισθοῦν κατοίκους ὁμιλοῦντας σλαυϊκὴν γλῶσσαν Β.Δ. Μακεδονίας. Διεκδικήσεις ἐδαφῶν ἐκ μέρους Σέρβων καὶ Βουλγάρων συνεχίζονται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 20ου αἰῶνος ὑπὸ ποικίλας μορφᾶς καὶ ἐκφάνσεις. Ὁ ὄρος «Μακεδονικὸ ζήτημα», πού σημαίνει τὸ σύνολον τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσε ἡ «Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατία» τῆς «Μακεδονίας» διεμορφώθη ἀπὸ τὸν Τίτο. Ὁ Τίτο, κομμουνιστὴς καὶ ἱμπεριαλιστὴς ἠγνόησε τὴν Ἱστορίαν καὶ τὴν μαρτυρίαν τῆς, παρέβλεψε τὰ ζωντανὰ διδάγματα τῆς ἀρχαιολογίας καὶ προκειμένου νὰ ἐπιτύχη τεχνικὴν σταθερότητα ἴδρυσε τὸ «κράτος» τῶν Σκοπίων. Τὸ ὄνομα «Μακεδονία» μὲ τὴν ἀνοχὴν τῆς Γιουγκοσλαυϊκῆς κυβερνήσεως κυρίως ἐτέθη ὡς προμετωπίδα· τὸ ὄνομα αὐτὸ κατὰ τὸ ἄκουσμά του δὲν ἐσήμαινε τίποτε ἄλλο παρὰ τὰ Σκόπια· τοῦτο ἐπέτυχε ἡ προπαγάνδα τους. Ἀλλ' αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν πλέον βάνανυσον παραποίησιν τῆς Ἱστορίας. Κατὰ τοὺς «Ἱστορικούς» τῶν Σκοπίων οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες δὲν ἦσαν Ἕλληνες καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἐπίσης δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Ὁ Φίλιππος δὲν ἦταν Ἕλληνας, οὔτε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Μάλιστα οἱ ἀνιστόρητοι

«Σκοπιανοὶ ἱστορικοί» διαδίδουν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐξήπλωσε τὸν Ἕλληνικὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα «Μακεδονία» καὶ ἄλλα παρόμοια.

Κατὰ συνέχειαν τοῦ ἀρθροῦ μας «Ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Φίλιππος ὁ Β΄» («Ἀκτίνες» Δεκέμ. 1992, σελ. 295), ἐρχόμεθα εἰς τὸ μέγα θέμα περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀνδρὸς τόσον Ἕλληνας ὅσον καὶ Μακεδόνας, διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ κατόπιν ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀπηχίσεων τοῦ πολιτιστικοῦ του ἔργου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ φανῇ ὅτι οἱ στόχοι καὶ οἱ σκοποὶ του ἦσαν ἀκραιφνῶς ἑλληνικοί. Ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα διάγραμμα τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου.

Ὁ Ἀλέξανδρος εἴκοσι ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸν στίβον τῆς διεθνούς ἱστορίας καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἀναδύεται ὁ Μέγας. Τὸ 356 π.Χ. ἐγεννήθη ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἀπεδείχθη ὡς ὁ κληρονόμος τῆς βιολογικῆς ζωτικότητος ἰσχυροτάτου ὀργανισμοῦ, τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων καὶ τῶν σωματικῶν προτερημάτων καὶ τῶν δύο γονέων. Ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν κράτιστον τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων ἐδιδάχθη τὴν ἀξίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐπίσης διδαχὴν ἔλαβε ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, τὸν μέγιστον τῶν ἐπικῶν ποιητῶν καὶ τὸν ἥρωά του τὸν Ἀχιλλέα, τὸν ὁποῖον καὶ ἐξαιρετικὰ ἀπεθαύμαζε: «Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος γεννήθηκε θνητός, ἔδρασε σὰν ὑπεράνθρωπος καὶ πέθανε σὰν ἡμίθεος, εἶναι χαρακτηρισμὸς πού ἀποδίδεται στὴν καταπληκτικώτερη ἴσως ἱστορικὴ μορφή. Μὲ τὸν θάνατό του πέρασε στοὺς θρύλους ὄλων τῶν

λαών, γι' αὐτὸ καὶ ἔχουν γραφῆ πάνω ἀπὸ 2000 βιβλία μέχρι σήμερα, ἐνῶ συνεχίζεται ἡ μελέτη τοῦ ἔργου του» σημειώνει ὁ τέως ὑπουργὸς καὶ ἱστορικὸς Νικ. Μάρτης («Ἡ πλαστογράφηση τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας», 1983, σελ. 49).

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔταξε ὡς σκοπὸν τοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀπὸ τὸν Περσικὸν ζυγὸν καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπου εἰσήλασε χωρὶς χρονοτριβὴν, τοῦ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Ἀφοῦ ἔφθασε μέχρι τὸν Δούναβιν καὶ ἦλθεν εἰς Ἰλλυριῖα καὶ ἐντὸς ἡμερῶν εἰς Θήβας, ὅπου λόγῳ στάσεως κατέσκαψε τὰ σπίτια πλὴν τῶν ναῶν καὶ τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ Πινδάρου, ἐξεκίνησε τὸ μέγα ἐκστρατευτικὸν ἔργον τοῦ με πορείαν πρὸς τὸν Ἑλλησποντον.

Κατὰ τὸ ἔτος 335 π.Χ. ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν ἄρα γε; Δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται οἱ Σκοπιανοί; εἴτε ἱστορικοὶ εἴτε πολιτικοί; Ἀσφαλῶς ναὶ ἀλλὰ διαστρέφουν τὴν ἱστορίαν. Καὶ ἐτήρησεν αὐτὴν τὴν συμπεριφορὰν ὁ Ἀλέξανδρος διότι ἐσεβάσθη τὸ περισσότερον δοξασμένον παρελθόν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸν ἴδιον σεβασμὸν ἔδειξε καὶ ὁ Φίλιππος, ὁ πατέρας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τοῦτο ἐσήμαινεν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος κατείχετο ἀπὸ τὴν ἐνδόμυχον ἐπιθυμίαν τοῦ ὄχι ἀπλῶς νὰ λύσῃ ζωτικὰ προβλήματα, ἀλλὰ νὰ ἐφαρμόσῃ σχέδια πολιτιστικὰ καὶ τάσεις ὑψηλῆς πολιτιστικῆς. Ἐμμέσως τὸ ἐνδοξον παρελθόν τὸν ἐνέπνεε, τὸ παρελθόν τῶν Ἀθηναίων. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ πόλις τῶν Θηβῶν κατὰ τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν κατεστράφη ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς, Πλαταιεῖς καὶ ἄλλους Βοιωτοὺς παρὰ ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας. Ἐξέκίνησε καὶ τὸν ἠκολούθησε ἓνα πλῆθος σοφῶν, φιλοσόφων, φυσικῶν, γεωγράφων, ἱστορικῶν, βοτανολόγων κ.λ.π. Τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἦτο μόνον ἢ σχεδὸν καθόλου κατακτητικόν· ἦτο κατ' ἐξοχὴν πνεῦμα ἀνώτερον, φιλέρευνον, φιλόστοργον καὶ ἀνθρωπιστικόν.

Ὁ Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς, ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος (50 – 120 μ.Χ.) σημειώνει περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου: «Αὐτὸς δ' εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὰς μεγάλας ἐλπίδας· εὐσέβειαν περὶ Θεοῦς, πίστιν πρὸς φίλους, εὐτέλειαν, ἐγκράτειαν, εὐποιῖαν, ἀφοβίαν πρὸς θάνατον, εὐψυχίαν, φιλοφροσύνην, ὀμιλίαν εὐάρμοστον, ἀψευδὲς ἦθος, εὐστάθειαν ἐν βουλαῖς, τάχος ἐν πράξεσιν, ἔρωτα δόξης, προαίρεσιν ἐν καλῷ τελεσιουργόν» («Περὶ Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς», Λόγος Β' 12(342 EF)). Ἄξιον μνημονεύσεως εἶναι καὶ τὸ ἄλλο, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖ ὁ Πλούταρχος: «Ἀλέξανδρος ὀφθῆσεται γὰρ οἷς εἶπεν οἷς ἔπραξεν οἷς ἐπαίδευσε φιλόσοφος» (Λόγος Α' 328 Β).

Τὰ ἀνωτέρω προτερήματα μόνον εἰς Ἑλληνα ἡγήτην κατὰ παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπάρχουν. Ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν ἐξώρμησεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος διὰ τὴν μεγαλειώδη ἔνοπλον πολιτιστικὴν ἐξερεύνησιν ὡς Μακεδὼν ἡγέτης καὶ ἀρχιστράτηγος ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν μεγάλην ἐκστρατείαν συνοδεύεται ἀπὸ τὸν ἐπιφανῆ μάντιν Ἀρίστανδρον καὶ τὸ περιώνυμον σύνθημα τῆς μάντιδος τῶν Δελφῶν: «Ἀνίκητος ὦ παῖ».

Ὁ θρίαμβος τοῦ Γρανικοῦ 334 π.Χ., τῆς Ἰσοῦ 331 π.Χ., ἡ νίκη εἰς Γαυγάμηλα· αἱ κατακτήσεις τῶν πόλεων Παλαιστίνης, Φοινίκης τῆς Περσίας, ἡ κυριαρχία τῶν Ἑλλήνων Μακεδόνων εἰς Σογδιανὴν καὶ Βακτριανὴν· ἡ πορεία πρὸς τὴν Ἰνδὴν ἐστερέωσαν τὸ κράτος τοῦ καθὼς καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ μεγάλη ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου διήρκεσε 13 ἔτη μόνον. Τὰ ἀγαθὰ ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν πολλὰ καὶ μόνι-

μα. Μὲ ἐνέργειαν τοῦ ἰδίου καὶ μὲ τὴν συμβολὴν τῶν Μακεδόνων διαδόχων του διαδίδεται ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἡ δὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα καθιερῶνεται ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τῆς ἀπέραντης αὐτοκρατορίας: «*Στὴν κοσμοπολιτικὴ αὐτοκρατορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου οἱ πολῖτες ἀδιακρίτως καταγωγῆς, φυλῆς, γλώσσας, ἐθνικότητος καὶ θρησκείας ἀμιλλοῦνταν στὴν ἐκμάθηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ παιδείας καὶ στὴν ἀφομοίωση τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος γιὰ νὰ θεωροῦνται μορφωμένοι*» (Ἡμερολόγιο 1992 Ἐκπαιδ. Δούκα, σελ. 33).

Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Δαρεῖον τὸν Κοδομανὸν ἐκδηλώνει ὅλην του τὴν ἑλληνικότητα εἰς πείσμα τῶν ἀμφισβητήσεων τῶν σημερινῶν ἔχθρῶν τῆς Ἑλλάδος, κυρίως τῶν Σκοπιανῶν. Ἐκεῖ, ὅπως μᾶς τὴν διασώζει ὁ Ἀρριανός, γράφει: «*Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς οὐδὲν προηδίκημένοι κάγῳ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμῶν καταστάς καὶ τιμωρήσασθαι Πέρσας βουλόμενος διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπαρξάντων ὑμῶν*» (Ἀρριανός II 14, 4).

Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐφήρμοσε πρόγραμμα τολμηρὸν. Συνέλαβε μεγαλεπήβολα σχέδια καὶ εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ τὰ ἐφαρμόσῃ.

Ἡ πολιτικὴ τῆς καλῆς Διοικήσεως, ἡ ἐδραϊώσις κλίματος ἀγάπης καὶ φιλίας μεταξύ τῶν κατακτηθέντων λαῶν ἀποτελοῦσε τὸν βασικὸν παράγοντα συντηρήσεως τῆς κοσμοπολιτικῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ ἔνδυμα πολιτιστικὸν ἑλληνικόν.

Αὐτὸ τὸ ὅποιον ἐπετέλεσεν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν τὸ ἐνόησαν ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἰσχυρῶν κρατῶν ὡς ὁ Ταμερλάνος, ὁ Ναπολέων, ὁ Χίτλερ καὶ ἄλλοι ὅπου ἀφῆκαν ἐρημώσεις καὶ καταστροφάς.

Οἱ μεγαλοπρεπεῖς ἑορτασμοὶ εἰς τὰ Σοῦσα καὶ ὁ βαθύτερος σκοπὸς τῶν τελεσθέντων γάμων μεταξύ τῶν Ἑλλήνων καὶ Περσίδων – εἶχον ἀποκλεισθῆ οἱ Σύροι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι – ἀπέβλεπαν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν παγίωσιν ἰσοτιμίας διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀπεράντου κράτους.

«*Γύρω ἀπὸ τὶς διαφορὰς πλευρὰς τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου διατυπώθηκαν πάμπολλες ἀπόψεις καὶ ὑποθέσεις τόσο ἀπὸ ἀρχαίους ὅσο καὶ ἀπὸ νεωτέρους ἱστορικούς. Τονίστηκαν οἱ μοναδικὲς στρατηγικὲς του ἰκανότητες, οἱ τολμηρὰς πολιτικὲς του συλλήψεις, ὁ ἀκραιὸς του χαρακτήρας. Ἴσως ὁμῶς τὸ διαρκέστερό του ἐπίτευγμα ἦταν ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς γλώσσας ὡς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν» (Μακεδονία – 4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ, Ἐκδοτ. Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1982, σελ. 87).*

Ὁ Ἀρριανός, ὁ ἱστορικὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, φρονεῖ ὅτι ἡ φήμη τοῦ ἀνδρὸς ἐφθασεν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ κανεὶς δὲν τὸ ἀγνοεῖ. Εἶναι ὁ ἀνὴρ ὁ ὁποῖος δὲν ὁμοιάζει μὲ κανένα ἄλλον καὶ χωρὶς ἀνάμειξιν θείας δυνάμεως ἀνεδείχθη (Ἀρριανός VII 30, 2).

Ἡ ἱστορία καὶ ἡ παράδοσις, ἡ μαρτυρία καὶ ἡ ζωντανὴ φωνὴ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων φανερόνουν τὴν ἀρρηκτον καὶ ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Μακεδονία διὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μετέφερε τὰ φῶτα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ ἀπώτατα μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου θὰ συνεχίσω με στὸ ἐπόμενο τεῦχος.

ΔΗΜ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Φιλολόγος – Λυκειαρχῆς

ΦΟΡΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Ὁ χώρος καὶ ὁ χρόνος συνδέονται στενότερα. Ἔχουμε τὸ τετραδιάστατο χωροχρονικὸ φανταστικὸ διάστημα. Ὁ χρόνος, ἡ τετάρτη διάσταση, εἶναι φανταστικὸς ὄρος. Ὁ χρόνος δὲν εἶναι ἰδιότης τοῦ χώρου καὶ χώρος πάλι δὲν εἶναι χρόνος. Ὁ χώρος καὶ ὁ χρόνος ἔχουν διαφορές. Στὴ θεωρία τῆς σχετικότητας ὁ χώρος καμπυλοῦται καθὼς καὶ ὁ χρόνος, εἶναι ὅμως διαφορετικὰ εἶδη. Ὁ φανταστικὸς ἢ μιγαδικὸς χρόνος δὲν ἔχει νόημα. Εἶναι μιὰ φανταστικὴ διάσταση μὲ ἐνδιαφέρουσες ὅμως ἰδιότητες. Εὐρίσκεται ἀκόμη στὸ στάδιο τῶν δοκιμῶν, τῆς φαντασίας καὶ τῶν παιγνιδιῶν, χωρὶς μιὰ πλήρη θεωρία. Γι' αὐτὸ στὸ τετραδιάστατο χωροχρονικὸ, φανταστικὸ διάστημα τοῦ Σύμπαντος συμβαίνει τὸ ἐξῆς περιεργό. Ἐνῶ στὶς τρεῖς διαστάσεις τοῦ χώρου μποροῦμε νὰ κινηθοῦμε καὶ στὶς δύο φορές (ἀριστερά – δεξιά, πάνω – κάτω) στὴ διάσταση τοῦ χρόνου ἔχουμε μιὰ μόνο δυνατὴ φορά, ἀπὸ τὸ παρελθὸν στὸ μέλλον. Ὁ χρόνος δηλαδὴ εἶναι μονόδρομος μὲ μιὰ κατεύθυνση. Ὅλα τὰ γεγονότα τοῦ Σύμπαντος ἔχουν μιὰ φορά, τὴ φορά τοῦ χρόνου ποὺ αὐξάνει. Τὸ χρόνο καταλαβαίνουμε μόνο στὴν κίνηση του πρὸς τὸ μέλλον.

Ἡ ἐπιστὴμη προσπαθώντας νὰ ἐνοποιήσει τὴ βαρῦτητα μὲ τὴν κβαντικὴ μηχανικὴ εἰσάγει τὴν ἰδέα τοῦ «φανταστικοῦ» χρόνου. Στὸ φανταστικὸ χρόνο μπορεῖ κανεὶς νὰ κατευθυνθεῖ πρὸς τὸ μέλλον καθὼς καὶ πίσω, πρὸς τὸ παρελθόν. Στὸ «φανταστικὸ» χρόνο δὲν ὑπάρχει σημαντικὴ διαφορὰ μεταξύ τῆς κατεύθυνσης πρὸς τὸ μέλλον καὶ αὐτῆς πρὸς τὸ παρελθόν. Ἄν-

τίθετα στὸ χρόνο μας, ὅπως τὸν γνωρίζουμε στὸν «πραγματικὸ χρόνο» ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξύ τῆς κατεύθυνσης πρὸς τὸ μέλλον καὶ αὐτῆς πρὸς τὸ παρελθόν. Αὐτὴ τὴ διαφορὰ καὶ τὴν αἰτία τῆς μελετᾷ ἐκτενῶς ὁ Ἄγγλος ἄστρονόμος St. Hawking στὸ ἔργο του «Τὸ χρονικὸ τοῦ χρόνου» (ἔκδοση Κάτοπτρο στὸ 9ο κεφάλαιο «Τὸ βέλος τοῦ χρόνου»). Ὁ Hawking μελετᾷ τὸ ἂν οἱ νόμοι τῆς φυσικῆς ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν κατεύθυνση τοῦ χρόνου.

Οἱ νόμοι τῆς φύσης μὲ μεγάλη προσέγγιση εἶναι συμμετρικοὶ στὴ φορά τοῦ χρόνου. Ἡ εἰκόνα τοῦ Σύμπαντος δὲν ἀλλάζει, ἂν ἐφαρμόσουμε τὸ μετασχηματισμὸ P (εἰκόνα τοῦ καθρέπτου) καὶ ἀλλάξουμε τὸ δεξιὰ νὰ γίνῃ ἀριστερὰ καὶ ἀντίστροφα. Οἱ νόμοι τῆς Φυσικῆς δὲν ἀλλάζουν στὴν ἀνάποδη περιστροφή. Αὐτὴ ὅμως ἡ περιστροφή εἶναι μιὰ περιστροφή μὲ ἀντίθετη φορά τοῦ χρόνου. Τὸ ἴδιο συμβαίνει, ἂν ἐφαρμόσουμε τὸ μετασχηματισμὸ C καὶ ἀντικαταστήσουμε τὰ σωματίδια μὲ τὰ ἀντισωματίδια τους καὶ ἀντίστροφα. Οἱ νόμοι πάλι τῆς Φυσικῆς δὲν μεταβάλλονται, ἂν ἀντιστρέψουμε τὴν κατεύθυνση τῆς κίνησης τῶν σωματιδίων ποὺ σημαίνει ἀντίθετη φορά τοῦ χρόνου, ὥστε ἡ κίνηση τῶν σωματιδίων νὰ ἀκολουθεῖ ἀντίθετη φορά. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ ζωὴ θὰ ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἴδια γιὰ τοὺς κατοίκους ἐνὸς ἄλλου κόσμου ἀποτελουμένου ἀπὸ ἀντιῦλη καὶ μὲ τὴν συμμετρία P (τοῦ καθρέπτου). Οἱ νόμοι τῆς Φυσικῆς ἰσχύουν λοιπὸν στὸ Σύμπαν, ἂν δεχθοῦμε τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη συμμετρία ἢ καὶ τὶς δύο μαζί P καὶ C μετασχηματισμούς.

Τί θὰ συμβεῖ ὅμως στοὺς νόμους

της Φυσικής, αν εφαρμόσουμε το μετασχηματισμό T και μόνο και αλλάξουμε τη φορά του χρόνου παρελθόν – μέλλον σε μέλλον – παρελθόν. Στη ζωή υπάρχει μεγάλη διαφορά στο μετασχηματισμό T, το Σύμπαν αλλάζει, δεν κατανοείται στη φορά του χρόνου από το μέλλον στο παρελθόν. "Ας θεωρήσουμε την κίνηση προς τα πίσω, την ανάποδη κίνηση με κάποιο παράδειγμα. "Ενας δρομέας τρέχει από το A στο B. "Ας φαντασθούμε τώρα την ανάποδη κίνηση από το B στο A. Την κίνηση αυτή μπορούμε να δούμε μ' ένα φίλμ που δείχνει την κίνηση A – B, τυλίγοντάς το ανάποδα και βλέποντάς το πάλι στην όθονη. Διαπιστώνουμε τότε μεγάλη διαφορά στην ανάποδη κίνηση, τη μη συνηθισμένη στην ζωή (πίσω – μπροστά). Η κίνηση αυτή είναι παράξενη, άφυσικη και κωμική.

Ο Hawking εξετάζει τη μη φυσική αυτή κίνηση και με άλλα παραδείγματα. "Ας φαντασθούμε, γράφει, ένα ποτήρι γεμάτο με νερό πάνω σ' ένα τραπέζι να σπάσει σε κομμάτια, να πέφτει στο τραπέζι και στο πάτωμα και το νερό να χύνεται στο τραπέζι και κάτω. "Αν κινηματογραφήσουμε αυτή τη φυσική σκηνή και τη προβάλουμε αντίστροφα θα δούμε άφυσικά πράγματα: Θα βλέπαμε αϊφνίδια χωρίς αίτια τα κομμάτια του ποτηριού, που ήταν πεσμένα στο τραπέζι και στο πάτωμα και το χυμένο νερό να συγκεντρώνονται από το πάτωμα, να ανεβαίνουν στο τραπέζι, να μαζεύονται γρήγορα πολύ κοντά και να φτιάχνουν ένα ποτήρι γεμάτο με νερό. Το φαινόμενο αυτό του σπασμένου ποτηριού στο Σύμπαν εξελίσσεται από το παρελθόν στο μέλλον, προς τη μεριά που αυξάνει ο χρόνος, από την τάξη στην άταξία όχι όμως αντίστροφα.

"Όλα τα γεγονότα της ζωής συνδέονται με τη φορά του χρόνου που αυξάνει. Αυτή είναι η φυσική, η κανονική

φορά του χρόνου και εξασφαλίζει την αρχή της αιτιότητας «*το αίτιο προηγείται του αποτελέσματος*». "Ετσι είναι άφυσικο και αδύνατο το νερό να μαζεύεται χωρίς καμιά αιτία και να ξαναγυρίζει στο ποτήρι. Την ανάποδη κίνηση δε μπορούμε να τη φαντασθούμε. "Άλλο παράδειγμα: Είναι δυνατό το βλήμα ενός πυροβόλου να ξεκολλάει από το στόχο του (αποτέλεσμα) και να γυρίζει πίσω ανάποδα και να σταματά στην κάνη του πυροβόλου στη θέση του;

Η κανονική φορά του χρόνου συνδέεται με την αύξηση της έντροπίας στο Σύμπαν και ταυτίζεται με τη φορά από το αίτιο προς το αποτέλεσμα. Η αιτιότητας στο φυσικό κόσμο είναι αποτέλεσμα της φοράς του χρόνου. Η φυσική πορεία των φαινομένων είναι ο δολοφόνος με τον πυροβολισμό του να σκοτώνει το θύμα του και όχι ο θάνατος του θύματος να προκαλεί τον πυροβολισμό του δολοφόνου. Το φυσικό είναι ο ήλιος να ακτινοβολεί, να φωτίζει και να θερμαίνει, έως ότου υπάρχει. Είναι αδύνατο, όταν ο ήλιος σβήσει, ή ακτινοβολία του να συγκεντρωθεί από τα βάθη του διαστήματος και να ξανακάμει ανάποδα κινούμενη τον ήλιο.

Τις αντίστροφες αυτές κινήσεις δε βλέπουμε ποτέ στο Σύμπαν, γιατί είναι ασυμβίβαστες με το δεύτερο νόμο της θερμοδυναμικής που ισχύει στη φάση της διαστολής του κλειστού μας Σύμπαντος. Ο νόμος αυτός λέει ότι σ' ένα κλειστό σύστημα ή έντροπία ή ή άταξία αυξάνει συνεχώς με το χρόνο. Την κατεύθυνση του χρόνου κατανοούμε στα πλαίσια των εξελικτικών διαδικασιών που παράγουν αυξανόμενη έντροπία και άταξία στο διάστημα. Αύξηση έντροπίας είναι η εξίσωση των διαφορών που υπάρχουν στο Σύμπαν: θερμοκρασίας, πίεσης, οργάνωσης τάξης. "Ετσι η θερμοκρασία τείνει να εξισωθεί και η θερμοδότης πάει από το ζεστό σώμα στο ψυ-

χρό, ή οργάνωση και ή τάξη νά διαλυθεῖ. Ἡ αὐξηση τῆς ἐντροπίας σχετίζεται με τὴν αἰτιότητα και αὐτὴ πάλι με τὴν φορά τοῦ χρόνου παρελθόν – μέλλον. Βέβαια ή αἰτιότης στο Σύμπαν δὲν εἶναι ἀπόλυτη, τύπου Laplace, δηλαδή μιὰ κυκλική, συνεχῆς κίνηση ποὺ νά θεωροῦνται τὰ φαινόμενα ὡς ἀναγκαῖα βήματα με μιὰ κυκλικὴ διαδοχή, τὸ ἕνα συνέχεια τοῦ ἄλλου π.χ. ἀνατολή Ἡλίου – δύση Ἡλίου – ἀνατολή – δύση...

Στὸ Σύμπαν παρατηροῦμε ὅτι με τὴν φορά τοῦ χρόνου, παρελθόν – μέλλον, ἀπὸ τὴν τάξη και τὴν οργάνωση παράγεται ἀταξία και χάος, καταστρέφεται ή οργανωτικὴ πληροφορία και αὐξάνεται ή θερμοδυναμικὴ ποσότητα ποὺ ὀνομάζεται ἐντροπία. Ἔτσι τὸ γεμάτο με νερὸ ποτήρι στο τραπέζι βρίσκεται σὲ μιὰ κατάσταση ὑψηλῆς τάξης, ἐνῶ τὸ σπασμένο ποτήρι εἶναι μιὰ κατάσταση ἀταξίας. Ὁ ἥλιος φωτίζει και θερμαίνει, γιατί εἶναι σὲ μιὰ ὑψηλὴ τάξη και οργάνωση. Τὸ βλῆμα ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ πυροβόλο, γιατί βρίσκεται σὲ μιὰ μεγάλη οργάνωση. Στὸν κόσμον μας ή ἀντίστροφη πορεία τῶν φαινομένων εἶναι ἀδύνατη, γιατί ή αὐξηση τῆς ἀταξίας ή τῆς ἐντροπίας με τὸ χρόνο, μᾶς δίνει τὴν φορά «τὸ βέλος» τοῦ χρόνου και διακρίνει τὸ παρελθόν ἀπὸ τὸ μέλλον. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς τάξης και τῆς οργάνωσης συμβαίνει πάντοτε χάρη στο κόστος μιᾶς ὑπερβολικῆς ἀταξίας ή ἐντροπίας κάπου ἄλλου στο Σύμπαν. Παράδειγμα: Ἐνα σπίτι, ἕνα θαυμάσιο δείγμα τάξης και οργάνωσης, δὲν ἔγινε τυχαῖα, τὰ στοιχεῖα ποὺ τὸ ἀποτελοῦν δὲν συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὸ περιβάλλον και δὲν τακτοποιήθηκαν μόνον τους. Τὸ σπίτι ἔγινε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καταναλώνοντας ἐνέργεια, χρησιμοποιώντας ὕλικά, με σκέψη και σχέδιο, καταστρέφοντας και μολύνοντας ἀνάλογα τὸ περιβάλλον. Ἡ οργάνωση λοιπὸν τοῦ σπι-

τιοῦ και ή τοπικὴ μείωση τῆς ἐντροπίας ποὺ ἔχει ὀφείλονται σὲ μιὰ αὐξηση τῆς ἀταξίας και τῆς ἐντροπίας σὲ ἄλλους χώρους. Ἡ αὐξηση τῆς ἀταξίας ή τῆς ἐντροπίας με τὸ χρόνο εἶναι ἕνα παράδειγμα ποὺ λέγεται φορά ή «βέλος» τοῦ χρόνου. Ἡ φορά τοῦ χρόνου μᾶς καθορίζει ποὺ κατευθύνεται ὁ χρόνος, πρὸς τὸ μέλλον ή πρὸς τὸ παρελθόν; Ἡ τάξη, ή οργάνωση, ή ἐξέλιξη και ή λειτουργία τοῦ Σύμπαντος σχετίζονται ἄμεσα με τὸ βέλος τοῦ χρόνου. Τὰ κύρια εἶδη τῶν φαινομένων τοῦ Σύμπαντος ποὺ τὸ βέλος τοῦ χρόνου ἐπηρεάζει εἶναι: 1) Ἡ αὐξηση τῆς ἐντροπίας ή τῆς ἀταξίας 2) Ἡ ἐμπειρία και ή ψυχολογία τοῦ ἀνθρώπου 3) Ἡ διαστολή τοῦ Σύμπαντος και 4) Ἡ χρονικὴ ἀσυμμετρία στη διάσπαση τῶν σωματίων Κ'.

Τὴν αὐξηση τῆς ἀταξίας ή τῆς ἐντροπίας τοῦ Σύμπαντος εἶδαμε προηγουμένως ποὺ εἶναι τὸ δεύτερο θερμοδυναμικὸ ἀξίωμα, τὸ ὁποῖο λέει ὅτι σ' ἕνα κλειστὸ σύστημα ή ἐντροπία αὐξάνει με τὸν χρόνο. Ἡ κανονικὴ φορά, τὸ βέλος τοῦ χρόνου, συνοδεύεται ἀπὸ τὴν αὐξηση τῆς ἀταξίας και τῆς ἐντροπίας. Τὸ ἀντίθετο δὲ συμβαίνει ποτέ. Τὸ θερμοδυναμικὸ, λοιπὸν, βέλος τοῦ χρόνου στρέφεται πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ αὐξάνεται ή ἀταξία.

Ὁ ἄνθρωπος ἐμπειρικᾶς ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ χρόνος συνεχῶς προχωρεῖ, τὸ παρόν, εἶναι στιγμιαῖο, γίνεται παρελθόν και τὸ μέλλον ἔρχεται και γίνεται παρόν. Τὸ ψυχολογικὸ βέλος τοῦ χρόνου στρέφεται πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ αἰσθανόμεθα ὅτι ὁ χρόνος φεύγει. Ἡ φορά τοῦ ψυχολογικοῦ χρόνου ὀφείλεται και στίς βιολογικὲς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ οἱ περισσότερες αὐξάνουν τὴν ἐντροπία τοῦ οργανισμοῦ και προκαλοῦν τὴν ἐξέλιξή του. Στὸν ἄνθρωπον τὴν φορά τοῦ χρόνου διακρίνει και ή μνήμη. Θυμόμαστε τὸ παρελθόν ποὺ ζήσαμε ὡς παρόν. Αὐτὸ δὲν ἀλλά-

ζει πλέον και παραμένει μιὰ ανάμνηση. Τὸ μέλλον ἐρχεται ἀβέβαιο και ἀπροσδιόριστο, δὲν τὸ γνωρίζουμε, μπορούμε ὁμως νὰ τὸ ἐπηρεάσουμε. Τὸ ψυχολογικὸ βέλος τοῦ χρόνου ταυτίζεται μὲ τὸ θερμοδυναμικὸ πὸν στρέφεται πρὸς τὴν κατεύθυνση πὸν αὐξάνεται ἢ ἀταξία.

Τὸ κοσμολογικὸ βέλος τοῦ χρόνου στρέφεται πρὸς τὴν κατεύθυνση πὸν τὸ Σύμπαν διαστέλλεται. Στὸ Σύμπαν καθὼς διαστέλλεται ἔχουμε μιὰ σταθερότητα κατὰ τὴν κανονικὴ φορά τοῦ χρόνου πὸν ὀρίζει τὸ θερμοδυναμικὸ και ψυχολογικὸ βέλος τοῦ χρόνου. "Ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ Σύμπαντος ζετυλίζονται πρὸς τὸ μέλλον καθὼς και πρὸς τὸ παρελθὸν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Τώρα τὸ Σύμπαν διαστέλλεται και ἡ ἔντροπία του αὐξάνεται μὲ τὴ διαστολή. Τί θὰ συμβεῖ ὁμως, ἂν κάποτε τὸ Σύμπαν ἀρχίσει νὰ συστέλλεται; Ἡ ἔντροπία του θὰ ἀρχίσει νὰ ἐλαττώνεται; Ὁ χρόνος θὰ ἀλλάξει τότε φορά; Ὁ χρόνος θὰ προχωρεῖ ἀπὸ τὸ μέλλον πρὸς τὸ παρελθὸν; Αὐτὸ φαίνεται ἐντελῶς ἀπίθανο. Τὰ φαινόμενα στὴ Γῆ δὲ φαίνεται νὰ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴ διαστολή ἢ τὴ συστολή τοῦ Σύμπαντος. "Ἄν κάποτε σταματήσει ἢ διαστολή τοῦ Σύμπαντος και ἀρχίσει ἢ συστολή του, φαίνεται ἀδιανόητο στὴ Λογικὴ μας νὰ ἀλλάξει ἢ φορά τοῦ χρόνου. "Ἄν αὐτὸ συνέβαινε, θὰ ἔπρεπε ὁ ἄνθρωπος νὰ ζεῖ και ἐξελίσσεται ἀντίστροφα. Ἡ ζωή του θὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ θάνατο και θὰ τερματίζει στὴ γέννηση. Θὰ θυμᾷται τὸ μέλλον, θὰ γνωρίζει τὸ αὔριο και ὄχι τὸ παρελθὸν, τὸ χθὲς πὸν δὲν ἦλθε ἀκόμη. Ὁ χρόνος θὰ φεύγει ἀπὸ τὸ μέλλον πρὸς τὸ παρελθὸν. "Ὅλα τὰ φαινόμενα θὰ λειτουργοῦν ἀντίστροφα; Τὸ φῶς, ἢ ἀκτινοβολία, θὰ γυρίζει πίσω στὶς πηγές, ἀπ' ὅπου ξεκίνησε, στὸν ἥλιο, στὰ ἄστρα; Στὴ συστολή τοῦ Σύμπαντος ὁ θερμοδυναμικὸς χρόνος θὰ ἀντιστραφεῖ; Ἡ ἀταξία τότε θὰ ἐλαττώνεται μὲ τὴν πά-

ροδο τοῦ χρόνου; Δηλαδή τὰ σπασμένα κομμάτια τοῦ ποτηριοῦ, τοῦ παραδείγματος πὸν ἀναφέραμε πὸν πάνω, θὰ μαζεῦονται μαζί μὲ τὸ χυμένο νερό, θὰ ἀνεβαίνουν στὸ τραπέζι, θὰ ξαναγίνει τὸ ποτήρι και θὰ γεμίσει μὲ τὸ νερό του; Κανένα ὁμως ἔμβιο και σκεπτόμενο ὄν στὴ Γῆ δὲν μπορεῖ νὰ δεχθεῖ αὐτὲς τὶς σκέψεις και νὰ φαντασθεῖ πὸς μπορεῖ νὰ γίνουν αὐτά. "Ὅλα αὐτά εἶναι ἀφύσικα και ἐξωπραγματικά και εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβοῦν. "Ἄρα τὸ βέλος τοῦ χρόνου, ὄταν τὸ Σύμπαν θὰ συστέλλεται, πρέπει νὰ παραμείνει τὸ ἴδιο. Τὸ κοσμολογικὸ λοιπὸν βέλος τοῦ χρόνου, ταυτίζεται μὲ τὸ θερμοδυναμικὸ και ψυχολογικὸ. Στὸν κοσμολογικὸ χρόνο θὰ ἔχουμε μιὰ ἀσυμμετρία στὴ φορά τοῦ χρόνου. Αὐτὸ διαπίστωσε και ὁ "Ἄγγλος ἀστρονόμος Penrose μελετῶντας θεωρητικά τὴν ἔντροπία τῶν βαρυτικῶν συστημάτων πὸν τὰ διακρίνει μόνο ἢ ἔλξη. Αὐτὸς βρῆκε μιὰ ἀσυμμετρία στὴ φορά τοῦ χρόνου πὸν ἀντικατοπτρίζεται στὴν ἀσυμμετρία μεταξὺ τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ χωροχρόνου.

Στὴ Μικροφυσικὴ τὸ 1964 οἱ Ἑρευνητὲς Cronin και Fitch παρατηρῶντας τὴ διάσπαση τῶν οὐδετέρων σωματίων K^0 σὲ πόνια διαπίστωσαν ὄτι στὴν κανονικὴ φορά τοῦ χρόνου, πὸν αὐξάνει ἢ ἔντροπία μὲ τὸ χρόνο, ὑπερισχύουν τὰ δεξιόστροφα συστήματα σωματῖα. Ἄνάλογα παρατήρησε και ὁ Sakharov ὄτι στὴν κανονικὴ φορά τοῦ χρόνου ἔχουμε τὴ δημιουργία περισσότερης ὕλης ἀπὸ ἀντιῦλης, ἐνῶ στὴν ἀντίθετη φορά τὸ χρόνο ὑπερισχέει ἢ ἀντιῦλη και τὰ ἀριστερόστροφα σωματῖα. Ἡ ὕλη λοιπὸν στὸ Σύμπαν ἔγινε μὲ τὴν κανονικὴ φορά τοῦ χρόνου.

Ὁ Hawking στὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου του «*Τὸ βέλος τοῦ χρόνου*» ἀνακεφαλαιώνει τὶς σκέψεις του γράφοντας ὄτι οἱ νόμοι τῆς Φυσικῆς δὲν κάνουν καμιά διάκριση γιὰ τὴν φορά τοῦ

χρόνου. Ὑπάρχουν ὁμως τουλάχιστον τρία βέλη τοῦ χρόνου στὸ ὕλικό μας Σύμπαν στὴ φάση τῆς διαστολῆς του: Τὸ θερμοδυναμικό, τὸ ψυχολογικό καὶ τὸ κοσμολογικό ποὺ ταυτίζονται καὶ εἶναι ἡ κανονικὴ φορὰ τοῦ χρόνου. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀσθενῆ «ἀνθρωπικὴ ἀρχή» καὶ τὴν συνθήκη ἔλλειψης ὄριου στὸ Σύμπαν, ὅταν τὰ τρία βέλη τοῦ χρόνου, ποὺ ἀναφέραμε, στρέφονται πάντα πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, οἱ συνθήκες στὸ Σύμπαν εἶναι κατάλληλες γιὰ νὰ ὑπάρχουν νοήμονα ὄντα. Ἡ ἐπιστῆμη σήμερα πιστεύει ὅτι ἡ φάση τῆς συστολῆς τοῦ Σύμπαντος δὲν εἶναι χρονικὰ ἀντίστροφη τῆς διαστολῆς καὶ ὅτι καὶ τότε ἡ ἀταξία στὸ Σύμπαν θὰ συνεχίσει νὰ αὐξάνεται.

Σ' ἓνα Σύμπαν ὁμως χωρὶς πέρατα τὰ τρία βέλη τοῦ χρόνου δὲν στρέφονται πάντα πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Ὅταν ὁμως ἔχουν τὴν ἴδια κατεύθυνση

καὶ ταυτίζονται, ὑπάρχουν οἱ συνθήκες γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν λογικὰ ὄντα ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξετάσουν τὴν ἐρώτηση: Γιατί αὐξάνει ἡ ἀταξία ἢ ἡ ἐντροπία μὲ τὴν φορὰ κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ Σύμπαν διαστελλεται; Σκεπτόμενα ὄντα ἔχουμε μόνο στὴν κανονικὴ φορὰ τοῦ χρόνου μὲ τὴν κατεύθυνση ἀπὸ τὸ παρελθὸν πρὸς τὸ μέλλον. Τότε ὅλα τὰ βέλη τοῦ χρόνου (θερμοδυναμικό, ψυχολογικό, κοσμολογικό) ταυτίζονται. Σήμερα ἡ ἀσθενῆς «ἀνθρωπικὴ ἀρχή» κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι στὸ Σύμπαν χωρὶς πέρατα καὶ στὴ φάση τῆς συστολῆς ποὺ ἡ ἐντροπία καὶ ἡ ἀταξία θὰ συνεχίσουν νὰ αὐξάνουν, ὁ χρόνος δὲ μπορεῖ νὰ ἀντιστραφεῖ (νὰ ἀλλάξει κατεύθυνση μέλλον – παρελθόν), γιατί τότε δὲν θὰ ὑπάρχουν οἱ συνθήκες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ λογικῶν ὄντων.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΜΑΥΡΙΚΑΚΗΣ

ΚΛΑΜΑ ΚΑΙ ΣΙΓΗ

*Μὲ τὸ κλάμα Σου βρέφος
καθηλώνεις τὸν χρόνο
στὴν φάτνη: ἔτος μηδέν.*

*Μὲ τοῦ στυροῦ τὸ αἶμα
μετρᾷς τὴν αἰωνιότητα
στὴ σιγὴ σταγόνα... σταγόνα...*

ΕΛ. ΜΑΪΝΑΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΟΔΟΔΕΙΚΤΕΣ ΝΕΑΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

Ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ 1992 κάθε ἄλλο παρά εὐχάριστος ἦταν. Ὅσοι πίστεψαν πὼς τῆ χρονιά αὐτὴ θὰ ἐλύοντο, ὡς διὰ μαγείας, ὅλα τὰ προβλήματά μας, διεψεύσθησαν οἰκτρὰ γιατί ὄχι μόνο δὲν λύθηκε, οὐσιαστικά, κανένα πρόβλημα, ἀλλὰ προσετέθησαν καὶ ἄλλα χειρότερα. Νὰ τὰ ἀπαριθμήσουμε; Εἶναι περιττό, γιατί εἶναι τόσο πολλὰ τὰ προβλήματα, ἀτομικά, κοινωνικά καὶ κυρίως ἔθνικα πού ὅλοι τὰ γνωρίζουμε καὶ ἀγωνιοῦμε καθημερινὰ γιὰ τὴν ἔκβασή τους. Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν πὸ τί θεται εἶναι ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ πορεία πού θὰ ἀκολουθήσουμε τὸν καινούργιο χρόνο γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο.

Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ὅτι χρειάζεται ἕνας ὁδηγός, ἕνας ὁδοδείκτης πού θὰ μᾶς ὁδηγήσει στὸ σωστὸ δρόμο.

Καὶ εἶναι εὐτύχημα ὅτι τέτοιοι ὁδοδείκτες ὑπάρχουν καὶ εἶναι ἀλάνθαστοι, ἀρκεῖ νὰ ἀκολουθήσουμε τὰ βήματά τους.

Στὸν μῆνα αὐτὸν γιορτάζουμε τὴ μνήμη πολλῶν τέτοιων σοφῶν ὁδηγητῶν ὅπως ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, οἱ τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχες (ἅγιος Βασίλειος, ἅγιος Γρηγόριος, Ἰωάννης Χρυσόστομος) ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Μέγας Ἀντόνιος κ.λ.π.

Αὐτοὶ πού βάδισαν στὰ ἴχνη τοῦ Μοναδικοῦ Ὁδηγητοῦ, τὴν ἐνανθρώπιση τοῦ ὁποίου γιορτάσαμε πρὶν λίγες ἡμέρες.

Ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ καὶ τὰ ἐλεγκτικὰ κηρύγματα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἀποτελοῦν ἕνα ἰσχυρὸ ράπισμα στὴ σημερινὴ ζωὴ μας. Στὴ ζωὴ τῆς εὐμαρείας, τῆς ὑπερκαταναλώσεως, τοῦ

πανσεξουαλισμοῦ, τοῦ ψεύδους, τῆς ὑποκρισίας καὶ τῶν παντοειδῶν ἐγκλημάτων τῆς ἐποχῆς μας, πού εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν οἰκογενειακῶν, κοινωνικῶν ἀκόμα δὲ καὶ ἔθνικῶν προβλημάτων μας.

Οἱ τρεῖς Μεγάλοι Φωστῆρες πού τὴ μνήμη τους ἐορτάζουμε μεμονωμένα ἀλλὰ καὶ συλλογικά στὸ τέλος τοῦ μηνὸς καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι Μεγάλοι Ἄγιοι, μᾶς δείχνουν τὸν δρόμο τῆς σωστῆς ζωῆς πού θὰ μᾶς βγάλει ἀπὸ ὅλα τὰ ἀδιέξοδα.

Εἰδικότερα γιὰ τὴ θεμελίωση αὐτῆς τῆς ζωῆς πού βασίζεται στὴ σωστὴ ἀνθρωπιστικὴ Παιδεία, πολλὰ ἔχουν νὰ μᾶς διδάξουν τὰ σοφὰ συγγράμματα καὶ ἡ ἁγία ζωὴ καὶ κοινωνικὴ δράση τῶν Μεγάλων αὐτῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας.

Καὶ εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας ἀνάγκη, πέραν ὅλων τῶν ἄλλων χρησίμων μέτρων γιὰ τὴν Παιδεία μας νὰ ἀκολουθηθοῦν οἱ γραμμὲς τις ὁποῖες αὐτοὶ ἐχάραξαν.

Ἄλλα καὶ γενικότερα, ἂν θέλουμε νὰ ἰδοῦμε καλύτερες ἡμέρες καὶ λύση πολλῶν προβλημάτων μας, πρέπει νὰ ἀναθεωρήσουμε τὴν πορεία μας καὶ νὰ ἀκολουθήσουμε αὐτοὺς τοὺς ὁδοδείκτες.

Δὲν ὑπάρχουν ἄλλα περιθώρια. Ὁδηγοῦμεθα ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερο. Ἄς ἀνανήψουμε πρὶν νὰ εἶναι πολὺ ἄργα.

ΑΝΗΣΥΧΗΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 1993

Δὲν παρήλθαν οὔτε τρία χρόνια ἀπὸ τὸν τερματισμὸ τοῦ ψυχροῦ πολέμου, ἡ λήξη τοῦ ὁποίου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν κατάλυση τῶν τυραννικῶν καθεστώτων στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη, τὴν

κατεδάφιση του τείχους του Βερολίνου και με όλες τις συναφείς εξελίξεις στις ευρωπαϊκές υποθέσεις, έδημιούργησε ένα κλίμα ευφορίας και ελπίδες για μια νέα εποχή, και νέα σύννεφα ανησυχίας συγκεντρώνονται και πάλι στον ευρωπαϊκό ορίζοντα.

Δέν είναι μόνο ο διαμελισμός της πρώην Γιουγκοσλαβίας, οι συνεχιζόμενες σφοδρές συγκρούσεις στην Βοσνία - Έρζεγοβίνη και η άπειλη γενικεύσεως των στόν βαλκανικό χώρο, αλλά και η αδυναμία των νέων καθεστώτων στις περισσότερες από τις χώρες του τέως ανατολικού συνασπισμού για την άμεση ίκανοποίηση των προσδοκιών των λαών αυτών από την νέα κατάσταση.

Το πρόσφατο έκλογικό αποτέλεσμα στην Λιθουανία, όπου οι ψηφοφόροι ανέδειξαν πρώτη πολιτική δύναμη τους παλαιούς κομμουνιστές, τα συσσωρευμένα οικονομικά προβλήματα στην Πολωνία και άλλαχού, ή πολιτική αστάθεια στην Ρωσία γεννοούν την άμφιβολία για την σταθερότητα της καταστάσεως και την όμαλή πορεία και την παγίωση της δημοκρατίας. Μία από τις βασικές αιτίες αυτής της ανησυχητικής καταστάσεως στο μεταβατικό αυτό στάδιο είναι οι σοβαρές έλλειψεις οικονομικών αγαθών.

Έξάλλου το έντεινόμενο κύμα βίας στην Γερμανία κατά των μεταναστών και των έξ ανατολών προσφύγων αποτελεϊ άλλη πηγή ανησυχίας για την διαμορφούμενη κατάσταση στις ευρωπαϊκές υποθέσεις.

Τά δύο αυτά φαινόμενα έχουν μεταξύ τους μία έσωτερική συνάφεια, διότι είναι άπόρροια του άτομικιστικού πνεύματος που έχει καλλιεργηθεί στόν άνθρωπο της Δύσεως και με το όποιο ταυτίζεται το νόημα της έλευθερίας.

Έτσι λοιπόν δέν ύπάρχει μεγάλη προθυμία σέ αυτόν να μοιρασθεί τά αγαθά του με προθυμία και σέ βαθμό ί-

κανό ώστε να συντελέσει στην ουσιαστική βελτίωση των συνθηκών ζωής στην Άνατολή, ούτε να άνεχθεί τόν ξένο και οικονομικά άσθενέστερο έργατη, που προσφέρει τις ύπηρεσίες του στην χώρα του.

Μία τέτοια έκβαση των πραγμάτων είναι άναμενόμενη και εύεξηγήτη, γιατί ό άνθρωπος της Δύσεως στην πλειοψηφία του έχει άπεμπολήσει το χριστιανικό πνεύμα της άλληλεγγύης και ανοχής και επιδιδεται στην άπόλαυση των ιδίων του αγαθών, άδιαφορώντας για τις συνέπειες αυτής του της στάσεως. Η παραβολή του άφρονος πλουσίου δέν είναι άσχετη με τά συμβαίνοντα στους καιρούς μας. Μόνο μία εύρύτερη στροφή των λαών της Δύσεως προς το χριστιανικό πνεύμα θα προοιώνιζε την έξοδο από την κρίση. Στην έπίτευξη της μεγάλης αυτής προσδοκίας καλεϊται και ό άναγνώστης των «Άκτίων» να συμβάλει και με τις δικές του περιορισμένες δυνατότητες.

ΟΤΑΝ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥΡΓΟΥΣΕ

Η όγδοηκοστή επέτειος των βαλκανικών πολέμων φέρει μεταξύ των άλλων στην μνήμη και τη ναυτική έποποιία στο βόρειο Αίγαίο και ειδικότερα τη ναυμαχία της 3ης Δεκεμβρίου 1912, την λεγομένη της Έλλης και εκείνη της 5ης Ίανουαρίου 1913, της Λήμνου.

Άποτέλεσμα αυτών των δύο ναυμαχιών ήταν ό περιορισμός του τουρκικού στόλου στα στενά των Δαρδανελίων και ή παρεμπόδιση της μεταφοράς τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων της Άνατολής στο βαλκανικό μέτωπο με συνέπεια την νίκη των βαλκανικών συμμάχων. Άρχηγός του έλληνικού στόλου και έμψυχωτής των πληρωμάτων του ήταν, ως γνωστόν, ό ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης. Για τις ναυτικές του άρετές, το ήθος του και την βαθειά του πίστη έχει γίνει πολλές φο-

ρὲς λόγος καὶ στὸ παρελθόν. Ἐπιβει-
βαιωτική γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν κρίσε-
ων αὐτῶν γιὰ τὸν ἔνδοξο ναύαρχο εἶναι
καὶ ἡ ἀκόλουθη ἐπιστολή του, ποὺ ἔ-
στειλε στὴν θυγατέρα του Δέσποινα λί-
γο μετὰ τὶς νικηφόρες αὐτὲς ναυμαχίες:

«Ἀγαπητὴ μου Δεσποινούλα,

Θ' ἄκουσες βέβαια διὰ τὴν ναυμα-
χίαν. Δὲν εἶναι ἀλήθεια; Τί λέγουν εἰς
τὰς Ἀθήνας; Μοῦ φαίνεται ὅτι ἔκαμα
τὸ καθῆκον μου. Κατὰ τὴν διάρκειαν
τῆς μάχης ἐφοροῦσα τὸν Σταυρὸν τοῦ
Παναγίου Τάφου. Πρὸ τῆς ἐπιθέσεως
παρήγγειλα εἰς τὸν στόλον διὰ σημά-
των τὰ ἐξῆς:

Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ
Θεοῦ καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ
Βασιλέως, τῆς Πατρίδος
καὶ τοῦ Δικαίου, προχω-
ρήσατε μὲ ἀτρόμητον ἀν-
δρείαν ἐναντίον τοῦ ἐ-
χθροῦ».

Ἐπαίζετο δέ, σημείωσε, εἰς τὴν ναυ-
μαχίαν αὐτὴν ἡ τελικὴ ἔκβασις τοῦ Βαλ-
κανικοῦ πολέμου. Ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωκε
τὴν νίκην. Ἦθελα νὰ ἐγνώριζα τὰς κρί-
σεις καὶ ἐπικρίσεις τῶν ξένων εἰδικῶν,
διότι ἡ πολεμικὴ μας ἐπιχείρησις διεξή-
χθη ὑπὸ ἐξαιρετικῶς δυσχερεῖς καὶ μειο-
νεκτικὰς δι' ἡμᾶς συνθήκας.

Ἡ μαχητικὴ δύναμις τοῦ «Γεωργίου
Ἀβέρωφ» ἐξῆλθεν ἄθικτος ἐκ τῆς δοκι-
μασίας. Αἱ ἐχθρικοὶ ὀβίδες ἐτρύπησαν
μόνον τὰ φουγάρα μας καὶ τινὰς λέμ-
βους.

Αὐτὸ εἶναι ὅλον, ἀγαπητὴ μου μι-
κρά. Λεπτομερείας θὰ σοῦ στείλω καμ-
μίαν ἄλλην ἡμέραν.

Μὲ πολλὰ φιλιὰ ὁ πατὴρ σου
Παῦλος»

Μὲ τοιοῦτους ἡγέτες ὁ Ἑλληνισμὸς
τοῦ 1912 - 13 προχωροῦσε στὴν ἐκπλή-
ρωση τῶν μεγάλων του στόχων, στὴν
ἀπελευθέρωση ὑποδοῦλων ἀδελφῶν.

Ἡ σύγκριση τῶν μεγάλων ἐκείνων
μορφῶν μὲ τὴν σημερινὴ πραγματικό-

τητα δὲν εἶναι καθόλου κολακευτικὴ γιὰ
τὸ παρόν. Ὁ Θεὸς νὰ εὐδοκῆσει ὥστε
τὰ μεγάλα παραδείγματα τοῦ παρελθόν-
τος νὰ ἀφυπνίσουν τὶς συνειδήσεις τῶν
σημερινῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν πνευματι-
κὴ ἀναγέννηση τοῦ τόπου.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ

Σύμφωνα μὲ δημοσιογραφικὲς πλη-
ροφορίες, τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας εἶχε
μιὰ ἀξιέπαινη πρωτοβουλία. Προγραμ-
μάτισε καὶ ἔθεσε σὲ ἐφαρμογὴ, μὲ τὴ
συνεργασία πολλῶν πνευματικῶν Ἰδρυ-
μάτων, τὴν ἔκδοση ἑνὸς ἑλληνοευρω-
παϊκοῦ ἐξάστηλου λεξικοῦ, τὸ ὁποῖο θὰ
περιλαμβάνει ὅλες τὶς ἑλληνικὲς λέξεις
ποὺ χρησιμοποιοῦνται σὲ μία ἢ καὶ πε-
ρισσότερες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες καὶ
συγκεκριμένα ἀγγλικά, γερμανικά, γαλ-
λικά, ἰταλικά καὶ ἰσπανικά.

Μὲ τὴν προσπάθεια αὐτὴ ὅπως δῆ-
λωσε ὁ Ὑφυπουργὸς Παιδείας «θὰ προ-
βληθοῦν μὲ θετικὸ τρόπο καὶ λόγο τὰ
στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ
τῆς ἑλληνικῆς ἀκαδημαϊκῆς προσφορᾶς
στὸν κόσμο κατὰ ἓνα τρόπο ἐπιστημο-
νικά ὑπεύθυνο καὶ ἀνθρωπιστικὰ λει-
τουργικό. Μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ λεξικοῦ,
πρόσθεσε ὁ Ὑφυπουργός, θὰ διαπιστω-
θῇ τὸ μέγεθος καὶ ἡ ποιότητα τῆς συμ-
βολῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴ δια-
μόρφωση καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῶν εὐ-
ρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ σκέψεων».

Εἶναι μιὰ εὐκαιρία νὰ συνειδητοποι-
ήσουν, ὄχι μόνον οἱ ξένοι ἀλλὰ καὶ με-
ρικοὶ δικοὶ μας τὴ συμβολὴ τῆς θαυμά-
σιας γλώσσας μας στὴ δημιουργία καὶ
τὴν ἐξάπλωση τοῦ τρισχιλιόχρονου ἑλ-
ληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μας σ' ὁ-
λόκληρο τὸν Εὐρωπαϊκὸ, ἀλλὰ καὶ τὸν
υπερατλαντικὸ κόσμο.

Τὸ δυστύχημα ὅμως εἶναι ὅτι πολ-
λοὶ Ἕλληνες, ὄχι μόνον τῆς διασπορᾶς
ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλαδικῆς κοινωνίας (καὶ
ιδίως οἱ νεώτεροι), ἀγνοοῦν αὐτὸ τὸν
πλοῦτο τῆς γλώσσας μας σὲ ὅλη τὴ δια-

χρονική εξέλιξή του. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ εἶναι τὸ ὅτι πολλοὶ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κατανοήσουν ὄχι μόνον ἀρχαῖα κείμενα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἀλλὰ ἀκόμα καὶ κείμενα τῆς λογίας γλώσσας περασμένων δεκαετιῶν. Συνέπεια καὶ αὐτὸ τῆς καταργήσεως διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν στὰ Γυμνάσια.

Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας κάνει, βέβαια, τώρα τὰ πρῶτα δειλὰ βήματα γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τους.

Κάτι ποῦ θὰ διευκόλυνε τὴν προσπάθεια αὐτὴ θὰ ἦταν καὶ ἡ διδασκαλία τους ἀπὸ κείμενα εὐκολώτερα, ὅπως τῆς κοινῆς Ἀλεξανδρινῆς στὴν ὁποία εἶναι γραμμὴν ἡ Ἁγ. Γραφή καὶ τὰ συγγράμματα Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας καθὼς, κατὰ μέγα μέρος, καὶ ἡ θαυμάσια ὕμνολογία τῆς Ἐκκλησίας

μας μὲ τὸ ἀσύγκριτο θεολογικὸ βάθος τῆς, τῆ λογοτεχνία καὶ τὴν ποιήσῃ τῆς. Εἶναι κρίμα ὅτι αὐτοὶ οἱ θησαυροὶ δὲν εἶναι σήμερα κατανοητοὶ ἀπὸ τὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ λαοῦ μας.

Αὐτὲς τὶς ἡμέρες τῶν ἑορτῶν τοῦ Δωδεκαημέρου ὅπως καὶ τῆς περιόδου τοῦ Πάσχα καθὼς καὶ τὶς ἄλλες μεγάλες ἑορτὲς τῆς Ἐκκλησίας μας συνειδητοποιοῦμε περισσότερο τὸ πόσο μεγάλος εἶναι αὐτὸς ὁ θησαυρὸς ποῦ μένει ἀνεκμετάλλετος ἀπὸ τὰ παιδιά μας.

Εἶναι καιρὸς νὰ γνωρίσουμε τὴ γλώσσα μας καὶ μέσω αὐτῆς ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς μας παραδόσεως.

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.

«ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΠΙ ΓΗΣ»

Χριστὸς γεννιέται,
ἀτέλειωτα τὰ «Δόξα ἐν Ὑγίστοις»,
σημαίνουνε μεσουρανίς τὰ σήμαντρα, καμπάνες.
Χριστὸς ἀπ' τὰ οὐράνια
στὰ χώματά μας φθάνει,
κεριὰ στὰ χέρια σας κρατεῖστε
ἀναμμένα,
στρῶστε μὲ βάγια πλατεῖες, στράτες,
Ἐκεῖνος νὰ περάσει.
Χριστὸς κάτω στὴ γῆς,
ὀρθοὶ σταδῆτε
μὲ τὰ φτερά τῆς καλωσύνης.
Μὲ τῆς χαρᾶς στολίδια
ἢ γῆ μας πλουμισμένη, ἀγάλλεται, χορεύει.
Κι ὁ κόσμος κι ὁ λαὸς σκυφτός,
μπρὸς στὴν Τρισέβαστη Μπτέρα στέκει,
προσκύνημα δοξαστικό
στὸ Βρέφος τὸ Τρισάγιο,
ἀπ' τὴν καρδιὰ προσφέρει.

ΦΙΛΗΜΩΝ ΚΑΠΑΣΟΓΛΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΟΡΕΙΑ ΜΕ ΕΠΙΓΝΩΣΗ

Έν συνεχεία πρὸς τὴν ἀπὸ 15 Ἀπριλίου 1992 ἐπιστολή, πού ἀπηύθυνε ἡ «Χριστιανική Ἐνωσις Ἐπιστημόνων», πρὸς τοὺς Ὑπουργοὺς τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Κρατῶν τῆς Ε.Ο.Κ καὶ πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Commission κ. Jacques Delors, ἡ Ἐνωσις ἀπέστειλε καὶ τὸ μεταφρασμένο στὴν ἀγγλικὴ βιβλίον τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ μεγάλου διανοητοῦ Ἀλεξάνδρου Ν. Τσιριντάνη, πού ἔχει ὡς τίτλον, στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση, «Γιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση».

Τὸ βιβλίον συνόδευσε καὶ ἡ ἐπιστολὴ πού δημοσιεύομε κατωτέρω, συνταχθεῖσα ἐπίσης στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα, μὲ τὴν ἀπώτερη σκέψη, ὅτι τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸν ἀειμνήστο Καθηγητὴ στὸ ἀνωτέρω βιβλίον, θὰ συντελέσουν, σὲ μιὰ δικαίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος λύση τοῦ θέματος τῶν Σκοπίων, τὸ ὁποῖον θὰ συνεζητεῖτο στὴν Συνάντηση Κορυφῆς στὸ Ἐδιμβούργο.

Ἀθήνα 7 Νοεμβρίου 1992

Κύριε,

Ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη, καὶ μαζὶ τῆς καὶ ἡ ἑλληνικὴ τοιαύτη, παρακολουθεῖ μὲ εὐλογο ἐνδιαφέρον τὴν πορεία τῶν μελῶν – κρατῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων πρὸς τὴν ἐνότητά των.

Ἡ ὅλη διαδικασία ἀποτελεῖ ὄντως ἓνα ἱστορικὸ πείραμα χωρὶς προηγούμενο, μιὰ δηλαδὴ κίνηση ἐν ἐλευθερίᾳ λαῶν μὲ διαφορετικὲς παραδόσεις, ἱστορία, συμφέροντα καὶ μὲ παλαιὰς καὶ μακροχρόνιες ἐν πολλοῖς μεταξὺ τους ἀντιθέσεις, πρὸς τὴν ἐνότητα.

Τὸ σχέδιον αὐτὸ εἶναι ὄντως μεγαλεπήβολο καὶ πρέπει ὅπωςδὴποτε νὰ μὴ ἀστοχῆσει, ἀλλὰ παρουσιάζει, ὅπως εἶναι φυσικόν, δυσχέρειες στὴν πραγμάτωσή του.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχει αὐτὴ ἡ μοναδικὴ στὴν ἱστορία προσπάθεια, εἶναι αὐτονόητο ὅτι θὰ χρειασθεῖ μιὰ γερὴ θεμελίωση, ἀντίστοιχη μὲ ἐκείνη, πού στὸ ἀπώτερον παρελθὸν ἀποτελέσασε τὴν βάση τοῦ ἀρχικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Τὴν θεμελίωση αὐτοῦ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ κατέδειξε μὲ σαφήνεια, μὲ τὸ γνωστὸ τρίπτυχόν του, ὁ Paul

Valery: Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς, Ρωμαϊκὸ Δίκαιο, Χριστιανικὴ Πίστις.

Μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ξεκίνησαν καὶ οἱ πρωτεργάτες τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνότητος στοὺς καιροὺς, ὅπως ὁ Ρομπέρ Σουμάν, ὁ Ζὰν Μοννέ, καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ ἡγέτες τῆς περασμένης γενεᾶς.

Ἡ ἄρση τῶν ἐμποδίων, πού παρεμβάλλονται στὴν πορεία τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πρὸς τὴν ἐνότητά των καὶ ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων προβλημάτων πού γεννῶνται, δὲν θὰ ἐπιτευχθεῖ μόνον μὲ οἰκονομικὰ προγράμματα καὶ ὀργανωτικὰ σχήματα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ πνευματικὰ ἐκεῖνα ἐφόδια, τὰ ὁποῖα βρίσκονται συνήθως πέραν ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἡ τεχνοκρατικὴ νοοτροπία προοιποθετεῖ.

«Ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων» ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, σὰν πνευματικὸς ὀργανισμὸς, ἔξω ἀπὸ κάθε πολιτικὴ σκοπιμότητα, θεωρεῖ καθήκον τῆς νὰ καλλιεργεῖ τὶς ἠθικὰς ἀξίες πού πρέπει ν' ἀποτελέσουν τὴν βάση τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς πραγματικότητος.

Συμβολὴ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν

ἀποτελεῖ καὶ τὸ συναποστελλόμενο βιβλίο, ἔργο τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἐνώσεώς μας ἀειμνήστου Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη, καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ βιβλίο αὐτὸ γραμμένο ἀπὸ μία δημιουργικὴ ἀνησυχία ἐξετάζει τὰ σύγχρονα προβλήματα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας μὲ στόχο τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, στὸν ὁποῖο κεντρικὴ θέση ἔχουν οἱ Εὐρωπαϊκὲς Κοινότητες.

Εὐχόμενοι καλὴν ἐπιτυχίαν στὴν ὄντως ὑψηλόπνοη ἱστορικὴ σας προσπάθεια,

Διατελοῦμε μετὰ τιμῆς
Γιὰ τὴν «Χριστιανικὴ Ἐνωσὴ Ἐπιστημόνων»
Ὁ Πρόεδρος
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΔΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ 13ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΚΑΡΔΙΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Στὰ τέλη Νοεμβρίου 92 ἔλαβε χώρα, στὴν Ἀθήνα, τὸ 13ο Πανελλήνιο Καρδιολογικὸ Συνέδριο. Τρεῖς ὁλόκληρες ἡμέρες, ἀπὸ τὸ πρωῖ ὡς ἄργα τὸ βράδυ, καρδιολόγοι ἀπὸ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, μαζί τους καὶ διακεκριμένοι καρδιολόγοι τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀσχολήθηκαν μὲ μιὰ πλούσια καὶ ποικίλη θεματικὴ, γύρω ἀπὸ τὴ σύγχρονη διαγνωστικὴ καὶ θεραπευτικὴ τῶν καρδιοπαθειῶν, ὄλων τῶν μορφῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ γύρω ἀπὸ τὴν πρόγνωσή τους—δηλαδὴ τὴν ἐξέλιξη καὶ ἔκβασή τους. Ἡ πρόγνωση θεωρεῖται ἡ σπουδαιότερη ἐνέργεια στὴν ἱατρικὴ. «Τὸν ἱητρὸν δοκεῖ μοι ἄριστον εἶναι πρόνοιαν ἐπιτηδεύειν», ἔλεγε ὁ πα-

τέρας τῆς ἱατρικῆς, ὁ Ἴπποκράτης.

Οἱ καρδιολόγοι, φυσικὰ, εἶναι ἰδιαιτέρως εὐαίσθητοι στοὺς «ρυθμοὺς τῆς καρδιάς» τῶν ἀνθρώπων καὶ καταβάλλουν πολλὰς δυνάμεις ὥστε νὰ τοὺς κρατοῦν στὸ σωστὸ μέτρο! Στὸ φετεινὸ μας Συνέδριο, ἡ κοινότητα τῶν καρδιολόγων φάνηκε πλούσια ὄχι μόνον σὲ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ καὶ σὲ... ΚΑΡΔΙΑ – μὲ ἔντονα συναισθήματα καὶ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συμπαρασταθεῖ στὸν καρδιοπαθῆ, αὐτὸ τὸ «ντελικάτο» πάσχον πρόσωπο.

Ἀκουστικὰ πάρα πολλὰ γιὰ ὅσα ἔχουν γίνει μέχρι τώρα στὸν τομέα τῆς καρδιολογίας καὶ διεφάνη, καθαρὰ, ὅτι προμηνύονται πολλὰ περισσότερα, ἂν ἀστάθμητοι παράγοντες δὲν ἐμποδίσουν τὴν καταληκτικὴ ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς ἱατρικῆς εἰδικότητος.

Ὁ διάσημος καρδιολόγος, ἐρευνητῆς, κ. Χαρίσιος Μπουντούλας, καθηγητῆς Πανεπιστημίου τῶν ΗΠΑ (Columbus – Ohio), μὲ τὴ διάλεξή του «Ἡ καρδιολογία στὸ μέλλον», μᾶς πρόσφερε ἄρκετὰ ἐλπιδοφόρα μηνύματα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων καρδιοπαθειῶν. Ἐπεσήμανε, βεβαίως, ὅτι ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἡ ἐπιστῆμη προσπαθεῖ νὰ «σβῆσει» κάποιες καρδιοπάθειες, δὲν παύει ὁ κίνδυνος νὰ ἐμφανισθοῦν νέες, ὅπως π.χ. συμβαίνει, τώρα, μὲ τὴν καρδιοπάθεια ἀπὸ τὸ AIDS. Καὶ ἔκλεισε τὴ διάλεξη μὲ τὴ σύσταση: «Ὁ σύγχρονος καρδιολόγος ὀφείλει νὰ εἶναι τέλειος κλινικὸς γιαιτρὸς καὶ ἄρτια κατηρητισμένος στὴ μοντέρνα ἱατρικὴ τεχνολογία, στηρίζοντας τὶς δύο αὐτὲς πτυχὲς πάνω σὲ ἠθικὲς βάσεις».

Εἶναι πολὺ εὐχάριστο τὸ ὅτι σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ὑπάρχουν ἔντονα σημάδια ἠθικῆς κρίσεως, ἀτόμων καὶ λαῶν, καὶ κάποιοι «ἀρμόδιοι» ἐπιστήμονες ξεστο-

μίζουν συνθήματα αποπροσανατολισμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὶς ἠθικὲς ἀξίες, στὴν ἴδια ἐποχὴ ὑπάρχουν καὶ οἱ γνήσιοι «ὑπουργοὶ» τῆς ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖοι τονίζουν τὴν ἠθικὴ ὡς βάση γιὰ τὴν ἄσκηση καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος. Θὰ ἤθελα νὰ σᾶς πῶ, ὅτι ὁ καθηγητὴς κ. Μπουντούλας, γέννημα καὶ θρέμμα τῆς Ἑλληνικῆς μας Μακεδονίας, ἔφτασε σήμερα νὰ εἶναι παγκοσμίου κύρους, καὶ στὸ φετεινὸ μας Συνέδριο τοῦ ἀπενεμήθη «τιμητικὴ πλακέττα» γιὰ τὴν ἀγάπη του πρὸς τὴν Πατρίδα, γιὰ τὴν συχνότατη παρουσία του σ'αὐτὴν καὶ γιὰ τὴ μεγάλη του προσφορὰ στὴν ἀνάπτυξη τῆς Ἑλληνικῆς καρδιολογίας.

Οἱ ἀναγνῶστες τοῦ περιοδικοῦ γνωρίζουν ὅτι, πάνω ἀπὸ μισὸ αἰῶνα τώρα, οἱ «Ἀκτίνες» προβάλλουν τὴν ἀληθινὴ ἰατρικὴ ἀποστολὴ, ποὺ εἶναι ἡ τέλεια παροχὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ὑπηρεσιῶν πρὸς τὸν ἄρρωστο, ἡ εὐσυνειδητὴ ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματος μὲ τὴ δεοντολογία του, καθὼς καὶ ἡ μέχρις αὐτοῦσις προσφορὰ τοῦ γιατροῦ γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν προβλημάτων τῆς καθόλου ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου. Μιὰ τέτοια ἀποστολὴ ποθοῦμε ὅλοι μας, «λειτουργοὶ ὑγείας» καὶ «ἀποδέκτες ὑγείας». Γιὰ τὴν πραγματοποίησή της συμβάλλει, ἀναμφισβήτητα, ἡ βίωση τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς.

Μὲ ἐξαιρετικὴ τιμὴ καὶ ἀγάπη.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΗΛΙΓΚΟΣ

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτῆτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Δ. Σταματόπουλος, Ἴπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρχ. 100. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 1000, ἐξωτερικοῦ δολ. 18. Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνη κατὰ τὴν κρίσιν της οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα, ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Ἰανουάριος 1993

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»
Ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός» κυκλοφόρησαν:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΓΚΙΑΛΑΣ
Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Περιλαμβάνει τὴ βιογραφία
τοῦ ποιητοῦ καὶ μελετήματα γιὰ τὸ ἔργο του.

*

ΠΗΓΗΣ ΚΟΡΟΒΕΣΗ - ΠΟΡΦΥΡΗ
ΠΡΙΝ ΓΙΝΕΙΣ ΓΟΝΙΟΣ
ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΡΕΙΣ

*

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΥ
Πρωτοπρεσβυτέρου
Καθηγητοῦ Πανεπιστηρίου
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Θεολογία - Ἱστορία - Παιδεία

*

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΠΟΛΕΤΣΗ
ΡΑΨΩΔΙΑ

Β' ἔκδοση
συμπληρωμένη καὶ διορθωμένη ἀπὸ τὸν ποιητή.

*

ΑΥΤΟΙ ΔΕΝ ΥΠΕΚΥΨΑΝ

Β' ἔκδοση.

ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ
ΦΩΤΑ ΚΑΙ ΣΚΙΕΣ

Δοκίμια πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ.

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»
Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»
ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

**Κατάλογος τῶν βιβλίων πού ὑπάρχουν σήμερα
στά γραφεῖα τῶν «Ἀκτίνων»**

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α΄.....	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β΄.....	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Α΄..	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Β΄..	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ Τόμος Α΄.....	1000
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (για κορίτσια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω)...	800
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ.....	100
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΑΡΜΟΝΙΑ.....	500
Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (Β΄ ἔκδοσις).....	300
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ.....	300
ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ.....	300
Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ.....	300
ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ.....	300
ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ.....	300
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ.....	300
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ.....	300
Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ.....	300

**Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πού ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευ-
θοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφω-
νήσουν στὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων»: 32 35 023**